

כרשת

משפטים

עם אונקלוס ורש"י

פרשת משפטים

שמות פרק כא

א וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר

תִּשְׁשִׂים לְפָנֶיהֶם:

וְאֵלֶּיךָ דִּינָא דִּי תִסְדֵּר קְדָמִיָּהוֹן:

ואלה המשפטים. כל מקום שנאמר

אלה, פסל את הראשונים, ואלה, מוסיף

על הראשונים, מה הראשונים מסיני אף

אלו מסיני. ולמה נסמכה פרשת דינין
לפרשת מזבח, לומר לך שתשים סנהדרין
אצל המקדש: אשר תשים לפניהם. אמר
לו הקב"ה למשה, לא תעלה על דעתך
לומר, אשנה להם הפרק וזהלכה ב' או ג'
פעמים, עד שתהא סדורה בפיהם
כמשנתה, ואיני מטריח עצמי להבינם
טעמי הדבר ופירושו, לכך נאמר אשר
תשים לפניהם, בשלחן הערוך ומוכן
לאכול לפני האדם: לפניהם. ולא לפני
עובדי אלילים, ואפילו ידעת בדין אחד

שָׁהֶם דָּנִין אוֹתוֹ כְּדִינֵי יִשְׂרָאֵל, אֶל תְּבִיאָהוּ
 בַּעֲרֻכָּאוֹת שְׁלָהֶם, שֶׁהִמְבִּיא דִּינֵי יִשְׂרָאֵל
 לִפְנֵי אֲרָמִים, מַחֲלֵל אֶת הַשֵּׁם וּמִיָּקָר שֵׁם
 הָאֱלֹהִים לְהִשְׁבִּיחָם, שֶׁנֶּאֱמַר כִּי לֹא
 כַּצּוּרֵנוּ צוּרָם וְאוֹיְבֵינוּ פְּלִילִים, כִּשְׂאוֹיְבֵינוּ
 פְּלִילִים זֶהוּ עֵדוֹת לְעֹלֹי יִרְאָתָם:

ב פִּי תִקְנָה עֲבָד עֲבָרֵי שֵׁשׁ
 שָׁנִים יַעֲבֹד וּבַשְּׁבַעַת יֵצֵא
 לְחֶפְשִׁי חֲנָם:

אֲרִי תִזְבֵּן עֲבָדָא בַּר יִשְׂרָאֵל שֶׁתְּ שָׁנִין

יִפְלֹחַ וּבִשְׂבִיעֲתָא יִפּוֹק לְבַר חוֹרִין

מִגֵּן:

**כי תקנה עבד עברי. עבד שהוא עברי, או
אינו אלא עבדו של עברי, עבד כנעני
שלקחתו מישראל, ועליו הוא אומר שש
שנים יעבוד, ומה אני מקיים והתנחלתם
אותם, בלקוח מן הכנענים, אבל בלקוח
מישראל יצא בשש, תלמוד לומר כי ימכר
לך אחיך העברי, לא אמרתי אלא באחיד:
כי תקנה. מיד בית דין שמכרוהו בגנבתו,
כמו שנאמר אם אין לו ונמכר בגנבתו, או**

אינו אלא במוכר עצמו מפני דחקו, אבל
 מכרוהו בית דין לא יצא בשש, כשהוא
 אומר וכי ימוד אחיך עמד ונמכר לך, הרי
 מוכר עצמו מפני דוחקו אמור, ומה אני
 מקיים כי תקנה, בנמכר בבית דין:
 לחפשי. לחירות:

ג. אִם בְּגֵפוֹ יָבֵא בְּגֵפוֹ יֵצֵא אִם
 בְּעַל אִשָּׁה הוּא וַיֵּצֵאָהּ אִשְׁתּוֹ
 עִמּוֹ:

אִם בְּלַחְדוּתָּהּ יֵעוֹל בְּלַחְדוּתָּהּ יִפּוֹק

אִם בֶּעַל אֶתְתָּא הוּא וְתַפּוֹק אֶתְתָּהּ

עֲמָה:

**אם בגפו יבא. שלא היה נשוי אשה,
כתרגומו אם בלחודוהי. ולשון בגפו,
בכנפו, שלא בא אלא כמות שהוא, יחידי
בתוך לבושו, בכנף בגדו: בגפו יצא. מגיד,
שאם לא היה נשוי מתחלה, אין רבו מוסר
לו שפחה כנענית להוליך ממנה עבדים:
אם בעל אשה הוא. ישראלית: ויצאה
אשתו עמו. וכי מי הכניסה שתצא, אלא
מגיד הכתוב, שהקונה עבד עברי חייב**

במזונות אשתו ובניו:

ד אם אֲדָנִי יִתֵּן לִּי אִשָּׁה

וילדה לִּי בָנִים אוֹ בָנוֹת

הָאִשָּׁה וילדיה תְּהִיָּה לְאֲדָנִיָּה

וְהוּא יֵצֵא בְּגִפּוֹ:

אם רְבוּנָה יִתֵּן לָהּ אֶתְתָּא וְתִלִּיד לָהּ

בָּנִין אוֹ בֶּן אֶתְתָּא וּבְנָהּ תְּהִי

לְרְבוּנָהּ וְהוּא יִפּוֹק בְּלַחֲדוּהִי:

אם אֲדָנִי יִתֵּן לִּי אִשָּׁה מִכָּאן, שְׁהִרְשׁוֹת

ביד רבו למסור לו שפחה כנענית להזלִיד
 ממנה עבדים. או אינו אלא בישראלית,
 תלמוד לומר האשה וילדיה תהיה
 לאדוניה, הא אינו מדבר אלא בכנענית,
 שהרי העבריה אף היא יוצאה בשש,
 ואפילו לפני שש אם הביאה סימנין
 יוצאה, שנאמר אחיך העברי או העבריה
 מלמד שאף העבריה יוצאה בשש:

ה וְאִם אָמַר יֹאמַר הָעֶבֶד
 אֶהְבֶּתִי אֶת אֶרְנִי אֶת אִשְׁתִּי

וְאֵת בְּנֵי לֹא אֵצֶא חֶפְשִׁי:

וְאִם מִי־מֵר יִימַר עֲבָדָא רַחֲמֵנָא יֵת

רַבּוֹנִי יֵת אֶתְתִּי וְיֵת בְּנֵי לֹא אֶפּוֹק

לְבַר חוֹרִין:

אֵת אֲשֶׁתִּי. הַשְׁפָּחָה:

וְהַגִּישׁוּ אֶדְנִי אֶל הָאֱלֹהִים

וְהַגִּישׁוּ אֶל הַדָּלָת אֹן אֶל

הַמְּזוּזָה וְרִצֵּעַ אֶדְנִי אֵת אֲזָנֹו

בַּמִּרְצֵעַ וְעַבְדּוֹ לְעֹלָם: (ה)

וִיקָרְבָּנָה רְבוּנָה לְקָדָם דִּינִיָּא וִיקָרְבָּנָה

לֹות דָּשָׂא אוּ לֹות (נ"א דִּילֹות) מְזֻזָּתָא

וִירְצֵעַ רְבוּנָה יְת אֹודְנָה בְּמִרְצֵעָא וִיְהִי

לֵיה עֵבֶד פְּלַח לְעֵלָם:

אַל הָאֱלֹהִים. לְבֵית דִּין, צְרִיךְ שִׁימְלֹךְ

בְּמוֹכְרֵיו שְׂמִכְרוּהוּ לוֹ: אַל הַדְּלָת אוּ אַל

הַמְּזֻזָּה. יְכוּל שְׂתַּהֲא הַמְּזֻזָּה כְּשֶׁרָה

לְרִצּוֹעַ עֲלֵיהָ, תִּלְמֹוד לֹומר וְנִתְתָּה בְּאִזְנוֹ

וּבַדְּלָת, בַּדְּלָת וְלֹא בַּמְּזֻזָּה, הָא מָה תִּלְמֹוד

לֹומר אוּ אַל הַמְּזֻזָּה, הַקִּישׁ דְּלָת לַמְּזֻזָּה,

מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד: ורצע
אדוניו את אזנו במרצע. הימנית, או אינו
אלא של שמאל, תלמוד לומר אזן אזן
לגזירה שוה, נאמר כאן ורצע אדוניו את
אזנו, ונאמר במצורע תנוך אזנו הימנית,
מה להלן הימנית אף כאן הימנית. ומה
ראה אזן להרצע מכל שאר אברים שבגוף,
אמר ר' יוחנן בן זבאי, אזן זאת ששמעה
על הר סיני לא תגנוב, והלך וגנב, תרצע,
ואם מוכר עצמו, אזן ששמעה על הר סיני
כי לי בני ישראל עבדים, והלך וקנה אדון

לעצמו, תרצע. רבי שמעון היה דורש
מקרא זה כמין חומר, מה נשתנו דלת
ומזוזה מכל כלים שבבית, אמר הקב"ה,
דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים
כשפסחתי על המשקוף ועל שתי
המזוזות, ואמרתי כי לי בני ישראל
עבדים, עבדי הם, ולא עבדים לעבדים,
והלך זה וקנה אדון לעצמו, ירצע
בפניהם: ועבדו לעולם. עד היוכל, או
אינו אלא לעולם כמשמעו, תלמוד לומר
ואיש אל משפחתו תשובו, מגיד

שחמשים שנה קרוים עולם, ולא שיהא
 עובדו כל חמשים שנה, אלא עובדו עד
 היובל, בין סמוך בין מופלג:

וְזָכִי יִמְכֹּר אִישׁ אֶת בְּתוֹ
 לְאִמָּה לֹא תֵצֵא כִּצֵּאת
 הָעֲבָדִים:

וְאִרִי יִזְבֵּן גִּבֹּר יָת בְּרִיתָהּ לְאִמָּהּ לֹא
 תִּפּוֹק כְּמִפְקָנוֹת עֲבָדִיא:

וכי ימכר איש את בתו לאמה. בקטנה
 הכתוב מדבר, יכול אפילו הביאה סימנים,

אמרת קל וחומר, ומה מכורה קודם לכן
יוצאה בסימנין, כמו שכתוב ויצאה חנם
אין כסף, שאנו דורשים אותו לסימני
נערות, שאינה מכורה אינו דין שלא
תמכר: לא תצא כצאת העבדים. כיציאת
עבדים כנענים שיוצאים בשן ועין, אבל זו
לא תצא בשן ועין, אלא עובדת שש, או
עד היובל, או עד שתביא סימנין, וכל
הקודם קודם לחירותה, ונותן לה דמי
עינה או דמי שינה, או אינו אלא לא תצא
כצאת העבדים בשש וביובל, תלמוד לומר

כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה,
 מקיש עבריה לעברי לכל יציאותיו, מה
 עברי יוצא בשש וביוכל, אף עבריה יוצאה
 בשש וביוכל, ומהו לא תצא כצאת
 העבדים, לא תצא בראשי איברים כעבדים
 כנענים, יכול העברי יוצא בראשי איברים,
 תלמוד לומר העברי או העבריה, מקיש
 עברי לעבריה, מה העבריה אינה יוצאה
 בראשי איברים, אף הוא אינו יוצא בראשי
 איברים:

ח אִם רָעָה בְּעֵינַי אֲדַנֶּיהָ אֲשֶׁר

(לא) לוֹ יַעֲדָהּ וְהִפְדָּהּ לְעַם נְכָרִי

לֹא יִמְשַׁל לְמַכָּרָהּ בְּבִגְדוֹ בָּהּ:

אִם בִּישָׂא בְּעֵינַי רַבּוֹנָה דִּיקִימָהּ לָהּ

וַיִּפְרֹקנָה לְגַבֵּר אַחֲרָן לִית לָהּ רִשׁוֹ

לְזַבּוֹנָה בְּמִשְׁלָטָהּ בָּהּ:

אִם רְעָה בְּעֵינַי אֲדִנִּיהָ. שְׁלֹא נִשְׂאָה חָן

בְּעֵינָיו לְכַנְסָהּ: אֲשֶׁר לֹא יַעֲדָהּ. שְׁהִיָּה לוֹ

לִיעֲדָה וּלְהַכְנִיסָהּ לוֹ לְאִשָּׁה, וּכְסֶף קְנִייתָהּ

הוּא כֶּסֶף קְדוּשָׁיָהּ. וּכְאֵן רִמְזָה לָךְ הַכְּתוּב

שֶׁמִּצְוַת בִּיעוּד, וְרִמְזָה לָךְ שֶׁאֵינָה צְרִיכָה

קדושינ אחרים: והפדה. יתן לה מקום
להפדות ולצאת, שאף הוא מסייע
בפדיונה, ומה הוא מקום שנותן לה,
שמגרע מפדיונה במספר השנים שעשתה
אצלו כאילו היא שכורה אצלו, כיצד, הרי
שקנאה במנה ועשתה אצלו ב' שנים,
אומרים לו, יודע היית שעתידה לצאת
לסוף שש שנה, נמצא שקנית עבודת כל
שנה ושנה בששית המנה, ועשתה אצלך
ב' שנים, הרי שלישית המנה, טול שני
שלישיות המנה ותצא מאצלך: לעם נכרי

לֹא יִמְשַׁל לְמַכְרָה. שְׂאִינוּ רֵשָׁאִי לְמַכְרָה
 לְאַחַר, לֹא הָאֲדוֹן וְלֹא הָאֵב: בְּבִגְדוֹ בָּה.
 אִם בֹּא לְבִגּוּד בָּה, שְׂלֹא לְקִיִּים בָּה מִצּוֹת
 יַעוּז, וְכֵן אֲבִיָּה, מֵאַחַר שְׂבִגְד בָּה וּמַכְרָה
 לְזֵה:

ט וְאִם לְבָנוּ יִיעָדְנָה כְּמִשְׁפָּט
 הַבָּנוֹת יַעֲשֶׂה לָּהּ:
 וְאִם לְבָרָה יִקְיָמְנָה כְּהַלְכַת בְּנֵת
 יִשְׂרָאֵל יַעֲבֹד לָּהּ:

וְאִם לְבָנוּ יִיעָדְנָה. הָאֲדוֹן, מִלְּמַד שְׂאֵף

בנו קם תחתיו ליעדה אם ירצה אביו,
 ואינו צריך לקדושין אחרים, אלא אומר
 לה, הרי את מיועדת לי בכסף שקיבל
 אביך בדמיון: כמשפט הבנות. שאר
 כסות ועונה:

, אם אחרת יקח לו שארה
 כסותה וענתה לא יגרע:

אם אחרנתא יסב לה זיונה כסותה
 ועונתה לא יתמנע:

אם אחרת יקח לו. עליה: שארה כסותה

ועזנתה לא יגרע. מן האמה שייעד לו

כבר: שארה. מזונות: כסותה. כמשמעו:

ענתה. תשמיש:

יֵא וְאִם שְׁלֹשׁ אֱלֹהִים לֹא יַעֲשֶׂה

לָהּ וַיֵּצֵאָה חֲנָם אֵין כֶּסֶף: (ה)

וְאִם תִּלָּת אֱלִין לֹא יַעֲבִד לָהּ וְתַפּוּק

מִגֵּן בְּלֹא כֶסֶף:

וְאִם שְׁלֹשׁ אֱלֹהִים לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ. אִם אַחַת

מִשְׁלֹשׁ אֱלֹהִים לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ, וּמֵה הֵן

הַשְּׁלֹשׁ, יֵעֲדָנָה לוֹ, אוֹ לִבְנוֹ, אוֹ יִגְרַע

מפדיונה ותצא, וזה לא יעדה לא לו, ולא
לבנו, והיא לא היה בידה לפדות את
עצמה: ויצאה חנם. ריבה לה יציאה לזו
יותר ממה שריבה לעבדים, ומה היא
היציאה, לכלמדך שתצא בסימנין, ותשהה
עמו עוד עד שתביא סימנין, ואם הגיעו
שש שנים קודם סימנין, כבר למדנו
שתצא, שנאמר העברי או העבריה ועבדך
שש שנים, ומהו האמור כאן ויצאה חנם,
שאם קדמו סימנים לשש שנים תצא בהן,
או אינו אומר שתצא אלא בבגרות, תלמוד

לומר אין כסף, לרבות יציאת בגרות, ואם
לא נאמרו שניהם, הייתי אומר ויצאה חנם
זו בגרות, לכך נאמרו שניהם שלא ליתן
פתחון פה לבעל הדין לחלוק:

יב־מִכָּה אִישׁ וְיָמָת מוֹת יוֹמָת:
דִּימָחִי לְאַנֶּשׁ וְיִקְטֹלָנָה אֶת־קִטְלָא
יִתְקַטֵּל:

מכה איש ומת. כמה כתובים נאמרו
בפרשת רוצחין, ומה שבידי לפרש למה
באו כולם, אפרש: מכה איש ומת. למה

נאמר, לפי שנאמר ואיש כי יכה כל נפש
אדם מות יומת, שומע אני הכאה בלא
מיתה, תלמוד לומר מכה איש ומת, אינו
חייב אלא בהכאה של מיתה. ואם נאמר
מכה איש ולא נאמר ואיש כי יכה, הייתי
אומר אינו חייב עד שיכה איש, הכה את
האשה ואת הקטן מנין, תלמוד לומר כי
יכה כל נפש אדם, אפילו קטן ואפילו
אשה. ועוד, אילו נאמר מכה איש, שומע
אני אפילו קטן שהכה וחרג יהא חייב,
תלמוד לומר ואיש כי יכה, ולא קטן

שהכה. ועוד, כי יכה כל נפש אדם אפילו
 נפלים במשמע, תלמוד לומר מכה איש,
 שאינו חייב עד שיכה בן קיימא, הראוי
 להיות איש:

יג וְאֲשֶׁר לֹא צָדָה וְהֶאֱלֹהִים
 אָנָּה לִידּוֹ וְשִׁמְתִּי לָךְ מִקּוֹם
 אֲשֶׁר יָנוּם שָׁמָּה: (ט)

וְדָלָא כַּמֵּן לָהּ וּמִן קָדָם יי אֶתְמַסֵּר
 לִידָהּ וְאֶשְׂוִי לָךְ אֶתֶר דִּי יַעֲרוֹק לְתַמָּן:
 ואשר לא צדה. לא ארב לו ולא נתכוין.

צדה לשון ארב, וכן הוא אומר ואתה צודה
את נפשי לקחתה. ולא יתכן לומר צדה
לשון הצד ציד, שצידת חיות אין נופל
ה"א בפועל שלה, ושם דבר בה ציד, וזה
שם דבר בו צדייה ופועל שלו צודה, וזהו
פועל שלו צד. ואומר אני פתרונו
כתרגומו ודלא כמן ליה. ומנחם חברו
בחלק צד ציד, ואין אני מודה לו, ואם יש
לחברו באחת ממחלוקת של צד, נחברנו
בחלק על צד תנשאו, צדה אורה, ומלין
לצד עלאה ימלל, אף כאן אשר לא צדה,

לא צדד למצוא לו שום צד מיתה, ואף זה
יש להרהר עליו, מכל מקום לשון אורב
הוא: והאלהים אנה לידו. זמן לידו, לשון
לא תאונה אליך רעה, לא יאונה לצדיק
כל און, מתאנה הוא לי, מזדמן למצוא לי
עלה: והאלהים אנה לידו. ולמה תצא
זאת מלפניו, הוא שאמר דוד, כאשר יאמר
משל הקדמוני מרשעים יצא רשע, ומשל
הקדמוני היא התורה, שהיא משל הקב"ה
שהוא קדמונו של עולם, והיכן אמרה
תורה מרשעים יצא רשע, והאלהים אנה

לִידוֹ, בַּמָּה הַכְּתוּב מִדְּבַר, בְּשָׁנֵי בְנֵי אָדָם,
אֶחָד הָרֵג שׁוֹגֵג וְאֶחָד הָרֵג מְזִיד, וְלֹא הָיוּ
עֵדִים בַּדְּבַר שִׁיעִידוֹ, זֶה לֹא נִהְרָג וְזֶה לֹא
גָּלָה, וְהַקֶּב"ה מְזַמֵּן לְפֻנְדֵק אֶחָד, זֶה
שֶׁהָרֵג בַּמְּזִיד יוֹשֵׁב תַּחַת הַסּוּלָם, וְזֶה שֶׁהָרֵג
שׁוֹגֵג עוֹלָה בַּסּוּלָם וְנוֹפֵל עַל זֶה שֶׁהָרֵג
בַּמְּזִיד וְהוֹרְגוֹ, וְעֵדִים מַעֲיִדִים עָלָיו
וּמַחֲיִיבִים אוֹתוֹ לְגָלוּת, נִמְצָא זֶה שֶׁהָרֵג
בְּשׁוֹגֵג גּוֹלָה, וְזֶה שֶׁהָרֵג בַּמְּזִיד נִהְרָג:
וְשָׁמַתִּי לָךְ מִקּוֹם. אֵף בַּמִּדְּבַר שִׁינוּם
שָׁמָּה. וְאִי זֶה מִקּוֹם קוֹלָטוֹ, זֶה מַחֲנֶה

לוֹיָהּ:

יָד וְכִי יִזָּד אִישׁ עַל רֵעֵהוּ

לְהַרְגוֹ בְּעֶרְמָה מֵעַם מִזְבְּחִי

תִּקְחֵנּוּ לְמוֹת: (ה)

וְאִרִּי יִרְשָׁע גֵּבֶר עַל חֲבֵרָה לְמַקְטִילָהּ

בְּנֻכִּילוֹ מִן מִדְּבָחִי תִדְבַּרְנָה לְמַמָּת:

וְכִי יִזִּיד. לְמָה נֹאמַר, לִפִּי שֶׁנֹּאמַר מִכָּה

אִישׁ וְגו', שׁוֹמֵעַ אֲנִי אֶפִּילוֹ רוֹפֵא שְׁהִמִּית,

וְשָׁלִיחַ בֵּית דִּין שְׁהִמִּית בְּמַלְקוֹת אַרְבָּעִים,

וְהָאֵב הַמִּכָּה אֶת בְּנוֹ, וְהָרַב הַרוֹדֵה אֶת

תלמידו, והשוגג, תלמוד לומר וכי יזיד
 ולא שוגג, להרגו בערמה ולא שליח בית
 דין והרופא והרודה בנו ותלמידו, שאף
 על פי שהם מזידין, אין מערימין: מעם
 מזבחי. אם היה כהן ורוצה לעבוד עבודה,
 תקחנו למות:

טו וּמִכָּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת
 יוֹמָת: (ו)

וְדִמְחֵי אֲבוֹהֵי וְאִמֶּה אֶתְקַטְלָא יִתְקַטְל:
 ומכה אביו ואמו. לפי שלמדנו על

החובל בחבירו שהוא בתשלומין ולא
 במיתה, הוצרך לומר על החובל באביו
 שהוא במיתה. ואינו חייב אלא בהכאה
 שיש בה חבורה: אביו ואמו. או זה או זה:
 מות יומת. בחנק:

טז וְגַנֵּב אִישׁ וּמָכְרוֹ וְנִמְצָא
 בְּיָדוֹ מוֹת יוֹמָת: (טז)

וְדִיגְנוֹב נַפְשָׁא מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּזְבְּנָה
 וַיִּשְׁתַּכַּח בְּיָדָהּ אֶת־קַטְלָא יִתְקַטֵּל:

וגנב איש ומכרו. למה נאמר, לפי שנאמר

כי ימצא איש גונב נפש מאחיו, אין לי
אלא איש שגנב נפש, אשה או טומטום או
אנדרוגינוס שגנבו מנין, תלמוד לומר
וגונב איש ומכרו. ולפי שנאמר כאן וגונב
איש, אין לי אלא גונב איש, גונב אשה
מנין, תלמוד לומר וגונב נפש, לכך
הוצרכו שניהם, מה שחסר זה גלה זה:
ונמצא בידו. שראוהו עדים שגנבו ומכרו,
ונמצא בידו כבר קודם מכירה: מזה יומת.
בחנק. כל מיתה האמורה בתורה סתם,
חנק היא. והפסיק הענין וכתב וגונב איש

בין מכה אביו ואמו למקלל אביו ואמו,
 ונראה לי היינו פלוגתא, דמר סבר מקשינן
 הבאה לקללה, ומר סבר לא מקשינן:

יז וּמִקְלֵל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת
 יוֹמָת: (ס)

וְדִילוּט אַבּוּהִי וְאִמָּה אֶתְקַטְלָא
 יתְקַטֵּל:

ומקלל אביו ואמו. למה נאמר, לפי
 שהוא אומר איש איש אשר יקלל את
 אביו, אין לי אלא איש שקלל את אביו,

אשה שקללה את אביה מנין, תלמוד
 לומר ומקלל אביו ואמו, סתם, בין איש
 ובין אשה, אם כן למה נאמר איש אשר
 יקלל, להוציא את הקטן: מות יומת.
 בסקילה. וכל מקום שנאמר דמיו בו,
 בסקילה, ובנין אב לכולם, באבן ירגמו
 אותם דמיהם בם, ובמקלל אביו ואמו
 נאמר דמיו בו:

יח וְכִי יִרְיֶבֶן אֲנָשִׁים וְהָכָה
 אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן אוֹ

בְּאַגְרָף וְלֹא יָמוּת וְנָפַל
לְמִשְׁכָּב:

וְאֵרִי יִנְצוֹן גְּבֻרִין וְיִמְחִי גִבּוֹר יֵת חֲבֵרָה
בְּאַבְנָא אוֹ בְּכוֹרֵי מִיזָא וְלֹא יָמוּת וְיִפּוֹל
לְבוֹטְלָן:

זכי יריבון אנשים. למה נאמר, לפי
שנאמר עין תחת עין, לא למדנו אלא דמי
איבריו, אבל שבת ורפוי לא למדנו, לכך
נאמרה פרשה זו: ונפל למשכב. כתרגומו
ויפל לבוטלן, לחולי שמבטלו ממלאכתו:

יֵאָם יְקוֹם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל

מִשְׁעַנְתּוֹ וְנָקָה הַמִּכָּה רַק

שָׁבְתוֹ יִתֵּן וְרָפָא יִרְפָּא: (ה)

אִם יְקוֹם וִיהִלֵּךְ בְּבָרָא עַל בּוֹרִיָּה וִיהִי

זָכָא מַחֲיָא לְחוּד בּוֹטְלָנָה יִתֵּן וְאַגֵּר

אַסִּיָּא יִשְׁלָם:

עַל מִשְׁעַנְתּוֹ. עַל בּוֹרִיו וּכְחוֹ: וְנָקָה

הַמִּכָּה. וְכִי תַעֲלֶה עַל דַּעַתְךָ שִׁיהֲרֹג זֶה

שֶׁלֹא הֲרֹג, אֲלֵא לְלַמֶּדְךָ כֵּאֵן, שְׁחוּבֵשִׁים

אותו עד שנראה אם יתרפא זה, וכן
משמעו, כשקם זה והלך על משענתו, אז
ונקה המכה, אבל עד שלא יקום זה, לא
נקה המכה: רק שבתו. בטול מלאכתו
מחמת החולי, אם קטע ידו או רגלו, רואין
בטול מלאכתו מחמת החולי, כאילו הוא
שומר קשואין, שהרי אף לאחר החולי
אינו ראוי למלאכת יד ורגל, והוא כבר נתן
לו מחמת נזקו דמי ידו ורגלו, שנאמר יד
תחת יד רגל תחת רגל: ורפא ירפא.
בתרגומו, ישלם שכר הרופא:

שְׁנִי וְכִי יִכָּה אִישׁ אֶת

עַבְדּוֹ אוֹ אֶת אֲמָתוֹ בְּשִׁבְטֵ

וּמַת תַּחַת יָדוֹ נָקָם יִנָּקֶם:

וְאִרִי יִמְחִי גִבּוֹר יֵת עַבְדָּהּ אוֹ יֵת

אֲמָתָהּ בְּשִׁלְטָן וַיָּמוּת תַּחֲוֹת יָדָהּ

אֶתְדָנָא יִתְדֹן:

וְכִי יִכָּה אִישׁ אֶת עַבְדּוֹ אוֹ אֶת אֲמָתוֹ.

בַּעֲבַד כִּנְעָנִי הִכְתוּב מִדְּבַר, אוֹ אִינוּ אִלָּא

בעברי, תלמוד לומר כי כספו הוא, מה
כספו קנוי לו עולמית, אף עבד הקנוי לו
עולמית, זהרי היה בכלל מכה איש ומת,
אלא בא הכתוב והוציאו מן הכלל, להיות
נדון בדין יום או יומים, שאם לא מת תחת
ידו ושהה מעת לעת פטור: בשבט. כשיש
בו כדי להמית הכתוב מדבר, או אינו
אפילו אין בו כדי להמית, תלמוד לומר
בישראל, ואם באבן יד אשר ימות בה
הכהו, והלא דברים קל וחומר, מה ישראל
חמור אין חייב עליו אלא אם כן הכהו

בדבר שיש בו כדי להמית, ועל אבר שהוא
 כדי למות בהכאה זו, עבד הקל לא כל
 שכן: נקם ינקם. מיתת סייה, וכן הוא
 אומר חרב נוקמת נקם ברית:

כֹּאֲ אֶךְ אִם יוֹם אֹ יוֹמִים יַעֲמֹד

לֹא יִקָּם כִּי כִסְפוֹ הוּא: (ס)

בְּרֵם אִם יוֹמָא אֹ תִרִּין יוֹמִין יִתְקָם

לֹא יִתְּדֹן אֲרִי כִסְפָּה הוּא:

אך אם יום או יומים יעמוד לא יוקם.

אם על יום אחד הוא פטור על יומים לא

כל שכן, אלא יום שהוא כיומים, ואיזה,
 זה מעת לעת: לא יוקם כי כספו הוא.
 הא אחר שהכהו, אף על פי ששהה מעת
 לעת קודם שמת, חייב:

כב וְכִי יִנָּצוּ אֲנָשִׁים וְנָגְפוּ
 אִשָּׁה הָרָה וַיֵּצְאוּ יְלָדֶיהָ וְלֹא
 יִהְיֶה אִסּוֹן עָנוּשׁ יַעֲנֶשׁ כְּאִשּׁוֹ
 יִשְׁתִּית עָלָיו בַּעַל הָאִשָּׁה וְנָתַן
 בַּכֶּלִים:

וְאֵרִי יִנְצוֹן גְּבִרִין וַיִּמְחוּן אֶתְתָּא
 מֵעַדִּיא וַיִּפְקוּן וּלְדָהָא וְלֹא יְהִי מוֹתָא
 אֶתְגַּבָּאָה יִתְגַּבֵּי כָמָא דִּי יִשְׁוִי עֲלוֹהִי
 בַּעֲלָה דְאֶתְתָּא וַיִּתֵּן עַל מִימַר דִּינִיא:

זכי ינצו אנשים. זה עם זה, ונתכוון
 להכות את חבירו, והכה את האשה:
 ונגפו. אין נגיפה אלא לשון דחיפה
 והכאה, כמו פן תגוף באבן רגליך, ובטרם
 יתנגפו רגליכם, ולאבן נגף: ולא יהיה
 אסון. באשה: ענוש יענש. לשלם דמי

ולדות לבעל, שמין אותה כמה היתה
 ראוייה להמכר בשוק, להעלות בדמיה
 בשביל הריונה: ענש יענש. יגבו ממון
 ממנו, כמו וענשו אותו מאה כסף: כאשר
 ישית עליו וגו'. כשיתבענו הבעל בבית
 דין להשית עליו עונש על כך: ונתן.
 המכה דמי ולדות: בפללים. על פי
 הדיינים:

כג. וְאִם אֶסֶן יִהְיֶה וְנִתְּתָה נָפֶשׁ
 תַּחַת נָפֶשׁ:

וְאִם מוֹתָא יִהְיֶה וְתִתֵּן נַפְשָׁא חֲלָף

נַפְשָׁא:

וְאִם אִסּוּן יִהְיֶה. בַּאשָׁה: וְנָתַת נַפֶּשׁ תַּחַת

נַפֶּשׁ. רַבּוּתִינוּ חוֹלְקִין בַּדָּבָר, יֵשׁ אֹמְרִים

נַפֶּשׁ מִמֶּשׁ, וְיֵשׁ אֹמְרִים מִמּוֹן אֲבָל לֹא

נַפֶּשׁ מִמֶּשׁ, שֶׁהַמַּתְכוּוֹן לְהַרּוֹג אֶת זֶה וְהַרּוֹג

אֶת זֶה פֶּטוּר מִמִּיתָה, וּמִשְׁלָם לְיֹדְרֵשׁוֹ

דְּמִיו כְּמוֹ שֶׁהִיא נִמְכָּר בְּשׁוּק:

כַּד עֵינַי תַּחַת עֵינַי עֵינַי תַּחַת עֵינַי

יָד תַּחַת יָד רֶגֶל תַּחַת רֶגֶל:

עֵינָא חֲלָף עֵינָא שְׁנָא חֲלָף שְׁנָא יְדָא

חֲלָף יְדָא רַגְלָא חֲלָף רַגְלָא:

עֵין תַּחַת עֵין. סִימָא עֵין חֲבִירוֹ, נוֹתָן לֹו

דְּמִי עֵינוֹ כַּמָּה שְׂפַחְתּוֹ דְּמִיו לְמַכּוּר בְּשׁוּק,

וּבֶן כּוֹלָם, וְלֹא נְטִילַת אַבְר מִמֶּשׁ, כְּמוֹ

שְׂדֵרְשׁוֹ רַבּוּתִינוֹ בְּפֶרֶק הַחֹבֵל:

כֹּה כְּוִיָּה תַּחַת כְּוִיָּה פְּצֵעַ תַּחַת

פְּצֵעַ חֲבוּרָה תַּחַת חֲבוּרָה: (ה)

כְּוִאָּה חֲלָף כְּוִאָּה פְּדֵעָא חֲלָף פְּדֵעָא

מִשְׁקוּפִי חֲלָף מִשְׁקוּפִי:

כֹּוִיָּה תַחַת כֹּוִיָּה. מִכּוֹת אֵשׁ. וְעַד עַכְשִׁיו
דָּבַר בַּחֲבִלָּה שִׁישׁ בַּה פַּחַת דְּמִים, וְעַכְשִׁיו
בְּשֵׁאִין בַּה פַּחַת דְּמִים אֲלֹא צֶעֶר, כַּגּוֹן
כּוֹזָאוּ בְּשִׁפּוֹד עַל צִפְרָנִיו, אוֹמְדִים כִּמָּה
אָדָם כִּיּוֹצֵא בְּזֶה רוֹצֵה לִיטּוֹל לַהֲיִוֹת
מִצְטַעֵר כֵּךְ: פִּצֵּעַ. הִיא מִכָּה הַמוֹצִיָּאָה
דָּם, שֶׁפִּצֵּעַ אֶת בִּשְׁרוֹ, נִפְרִ"דוֹר בִּלְעִ"ז,
הַכֹּל לִפִּי מָה שֶׁהוּא, אִם יֵשׁ בּוֹ פַּחַת דְּמִים
נוֹתֵן נִזְק, וְאִם נִפְלֵ לְמִשְׁכָּב נוֹתֵן שַׁבַּת
וּרְפוּי וּבִשְׁתּוֹצֵעַר. וּמִקְרָא זֶה יִתֵּר הוּא,
וּבַחֲחוּבֵל דְּרִשְׁוֹהוּ רַבּוֹתֵינוּ לַחֲיִיב עַל

הצער אפילו במקום נזק, שאף על פי
שנותן לו דמי ידו, אין פוטרין אותו מן
הצער, לומר, הואיל וקנה ידו, יש עליו
לחתכה בכל מה שירצה, אלא אומרים יש
לו לחתכה בסם שאינו מצטער כל כך, וזה
חתכה בברזל וצערן: חבורה. היא מכה
שהדם נצרך בה ואינו יוצא, אלא שמאדים
הבשר כנגדו, ולשון חבורה טק"א בלע"ז,
כמו ונמר חברבורותיו, ותרגומו משקופי,
לשון חבטה, בטדור"א בלע"ז, וכן
שדופות קדים, שקיפן קידום, חבוטות

ברוח. וכן על המשקוה, על שם שהדלת
נוקש עליו:

בוֹכֵי יִפֹּה אִישׁ אֶת עֵין עֲבָדוֹ

אוֹ אֶת עֵין אֲמָתוֹ וְשַׁחֲתָהּ

לְחַפְּשֵׁי יִשְׁלַחֲנוּ תַּחַת עֵינָיו:

וְאֲרִי יִמְחֶה גִבֹּר יָת עֵינָא דְעַבְדָּהּ אוֹ

יָת עֵינָא דְאֲמָתָהּ וְיַחַבֵּלָנָה לְבַר חֹרִין

יִפְטָרְנָה חֲלָף עֵינָהּ:

את עין עבדו. כנעני, אבל עברי אינו יוצא

בשן ועין, כמו שאמרנו אצל לא תצא
 כצאת העבדים: תחת עינו. וכן בכ"ד
 ראשי אברים, אצבעות הידים והרגלים,
 ושתי אזנים, והחוטם, וראש הגויה שהוא
 גיד האמה. ולמה נאמר שן ועין, שאם
 נאמר עין ולא נאמר שן, הייתי אומר, מה
 עין שנברא עמו אף כל שנברא עמו, והרי
 שן לא נברא עמו. ואם נאמר שן ולא
 נאמר עין, הייתי אומר, אפילו שן תינוק
 שיש לה חליפין, לכך נאמר עין:

כוֹאֵם שֵׁן עֲבָדוֹ אוֹ שֵׁן אֲמָתוֹ

יִפְּוֹל לַחֲפָשִׁי יִשְׁלָחֵנוּ תַּחַת

שְׁנוֹ: (ה)

וְאִם שְׁנָא דְעַבְדָּהּ אוּ שְׁנָא דְאַמְתָּהּ

יִפֹּל לְבַר חוֹרִין יִפְטָרְנָהּ חֻלְף שְׁנָה:

כֹּחַ וְכִי יִגַּח שׂוֹר אֶת אִישׁ אוּ

אֶת אִשָּׁה וְמֵת סָקוֹל יִסָּקֵל

הַשׂוֹר וְלֹא יֵאָכֵל אֶת בְּשָׂרוֹ

וּבִעַל הַשׂוֹר נָקִי:

וְאִרִּי יִגַּח תּוֹרָא יֵת גְּבֵרָא אוּ יֵת

אֶתְתָּא וַיָּמוּת אֶתְרַגְמָא יִתְרַגְּם תּוֹרָא
וְלֹא יִתְאֲכַל יֵת בְּסִרְהּ וּמִרְהּ דְּתּוֹרָא
יְהִי זַכָּאָה:

וכי יגח שזור. אחד שזור ואחד כל בהמה
וחיה ועוף, אלא שדבר הכתוב בהזוה:
ולא יאכל את בשרו. ממשמע שנאמר
סקול יסקל השזור, איני יודע שהוא נבלה,
ונבלה אסורה באכילה, אלא מה תלמוד
לומר ולא יאכל את בשרו, שאפילו שחטו
לאחר שנגמר דינו אסור באכילה, בהנאה

מנין, תלמוד לומר ובעל השור נקי, כאדם
האומר לחברו יצא פלוני נקי מנכסיו ואין
לו בהם הנאה של כלום, זהו מדרשו.
ופשוטו כמשמעו, לפי שנאמר במועד,
וגם בעליו יומת, הוצרך לומר בתם ובעל
השור נקי:

כט וְאִם שׁוֹר נִגָּח הוּא מִתְּמַלֵּ
שְׁלֵשָׁם וְהוּעֵד בְּבַעְלָיו וְלֹא
יִשְׁמְרוּנוּ וְהַמִּית אִישׁ אֹ אוֹ אִשָּׁה
הַשׁוֹר יִסָּקֵל וְגַם בְּבַעְלָיו יוּמָת:

וְאִם תֹּר נִגַּח הוּא מֵאֲתַמְּלִי וּמִדְקֻמוֹהִי

וְיִתְסֶהָ בְּמִרָה וְלֹא נִטְרָה וְיִקְטֹל

גִּבְרָא אוֹ אֶתְתָּא תוֹרָא יִתְרַגֵּם וְאַף

מִרָה יִתְקַטֵּל:

מתמל שלשום. הרי שלש נגיחות:

והועד בבעליו. לשון התראה בעדים,

כמו העד העיד בנו האיש: והמית איש

וגו'. לפי שנאמר כי יגח, אין לי אלא

שהמיתו בנגיחה, המיתו בנשיכה, דחיפה,

ובעיטה, מניין, תלמוד לומר והמית: וגם

בעליו יזמת. בידי שמים, יכול בידי אדם,
 תלמוד לומר מות יזמת המכה רוצח הוא,
 על רציחתו אתה הורגו, ואי אתה הורגו
 על רציחת שורו:

ל אם כפר יושבת עליו ונתן
 פדין נפשו ככל אשר יושבת
 עליו:

אם ממון ישון עלוהי ויתן פורקן
 נפשה ככל די ישון עלוהי:

אם כופר יושבת עליו. אם זה אינו תלוי,

והרי הוא כמו אם כסף תלוה, לשון אשר,
 זה משפטו, שישיתו עליו בית דין כופר:
 ונתן פדיון נפשו. דמי ניזק, דברי רבי
 ישמעאל. רבי עקיבא אומר, דמי מזיק:

לא אוּ בן יגח אוּ בת יגח
 כַּמְשַׁפֵּט הַזֶּה יַעֲשֶׂה לוֹ:

אוּ לְבַר יִשְׂרָאֵל יִגַּח תּוֹרָא אוּ לְבַת
 יִשְׂרָאֵל יִגַּח כְּדִינָא הֲדִין יִתְעַבֵּד לָהּ:

אוּ בן יגח. בן שהוא קטן: אוּ בת. שהיא
 קטנה, לפי שנאמר והמית איש או אשה,

יכול אינו חייב אלא על הגדולים, תלמוד
לומר או בן יגח וגו', לחייב על הקטנים
בגדולים:

לב אם עֶבֶד יִגַּח הַשּׁוֹר או
אִמָּה כֶּסֶף שְׁלֵשִׁים שְׁקָלִים יִתֵּן
לְאֹדֹנָיו וְהַשּׁוֹר יִסְקָל: (ה)

אם לַעֲבָדָא יִגַּח תּוֹרָא או לַאֲמָתָא
כֶּסֶף תְּלָתִין סְלָעִין יִתֵּן לְרַבּוֹנָהּ וְתוֹרָא
יִתְּרָגָם:

אם עבד או אמה. כנעניים: שלשים
 שקלים יתן. גזירת הכתוב הוא, בין שהוא
 שוה אלה זוז, בין שאינו שוה אלא דינר.
 והשקל משקלו ד' זהובים, שהם חצי
 אונקיא למשקל הישר של קלוני"א:

לג וְכִי יִפְתַּח אִישׁ בֹּר אוּ כִי
 יִכְרֶה אִישׁ בֹּר וְלֹא יִכַּסּוּ
 וְנָפַל שָׁמָּה שׂוֹר אוּ חֲמוֹר:

וְאִרִי יִפְתַּח גִּבֹּר אוּ אִרִי יִכְרֶה גִבֹּר
 גֹּב וְלֹא יִכַּסּוּ וְיִפֹּל תָּמָן תּוֹרָא אוּ

חמרא:

וכי יפתח איש בור. שהיה מכוסה וגליו:
או כי יכרה. למה נאמר, אם על הפתיחה
חייב על הכרייה לא כל שכן, אלא להביא
כורה אחר כורה שהוא חייב: ולא יכסנו.
הא אם כסחו פטור, ובחופר ברשות
הרבים דבר הכתוב: שור או חמור. הוא
הדין לכל בהמה וחיה, שבכל מקום
שנאמר שור וחמור, אנו למדין אותו שור
שור משבת, שנאמר למען ינוח שורך
וחמורך, מה להלן כל בהמה וחיה בשור,

שהרי נאמר במקום אחר וכל בהמתך, אף
 כאן כל בהמה וחיה בשור, ולא נאמר שור
 וחמור אלא שור ולא אדם חמור ולא
 כלים:

לֹד־בַּעַל הַבּוֹר יִשְׁלַם כְּסֶף יָשִׁיב
 לְבַעְלָיו וְחַמַּת יִהְיֶה לוֹ: (ו)

מִרִי דִגְבָּא יִשְׁלַם כְּסֶפָא יָתִיב לְמַרוּהִי
 וּמִיתָא יְהִי דִילָהּ:

בעל הבור. בעל התקלה, אף על פי שאין
 הבור שלו, שעשאו ברשות הרבים, עשאו

הכתוב בעליו להתחייב עליו בנזקיו: כסף
 ישיב לבעליו. ישיב, לרבות שזה כסף
 ואפילו סובין: והמת יהיה לו. לניזק,
 שמין את הנבלה ונוטלה בדמים, ומשלים
 לו המזיק עליה תשלומי נזק:

לה־וְכִי יִגָּף שׁוֹר אִישׁ אֶת שׁוֹר
 רֵעֵהוּ וְמָת וּמָכְרוּ אֶת הַשׁוֹר
 הַחַי וְחָצוּ אֶת כַּסְפוֹ וְגַם אֶת
 הַמֶּת יַחְצוּן:

וְאֵרִי יְגֹף תֹּר דְּגַבֵּר יְת תֹּרָא דְחִבְרָה
 וַיָּמוּת וַיִּזְבְּנוּן יְת תֹּרָא חֵיא וַיִּפְלְגוּן יְת
 כַּסְפָּה וְאֵף יְת דְּמִי מִיתָא יִפְלְגוּן:

וכי יגוף. ידחוף, בין בקרניו, בין בגופו,
 בין ברגליו, בין שנשכו בשיניו, כולך בכלל
 נגיפה הם, שאין נגיפה אלא לשון מכה:
 שזר איש. שזר של איש: ומכרו את
 השזר וגו'. בשוים הכתוב מדבר, שזר
 שזה מאתים שהמית שזר שזה מאתים,
 בין שהנבלה שזה הרבה בין שהיא שזה

מעט, בשנוטל זה חצי החי וחצי המת וזה
חצי החי וחצי המת, נמצא כל אחד
מפסיד חצי נזק שהזיקה המיתה, למדנו,
שהתם משלם חצי נזק, שמן השוין אתה
למד לשאינן שוין, כי דין התם לשלם חצי
נזק לא פחות ולא יותר. או יכול אף
בשאינן שוין בדמיהן כשהן חיים אמר
הכתוב וחצו את שניהם, אם אמרת כן,
פעמים שהמזיק משתכר הרבה,
כשהנבלה שזה לימכר לעובד כוכבים
הרבה יותר מדמי שור המזיק, ואי אפשר

שיאמר הכתוב שיהא המזיק נשכר, או
פעמים שהניזק נוטל הרבה יותר מדמי
נזק שלם, שחצי דמי שור המזיק שזה
יותר מכל דמי שור הניזק, ואם אמרת כן
הרי תם חמור ממועד. על כרחך לא דבר
הכתוב אלא בשוין, ולמדך שהתם משלם
חצי נזק, ומן השוין תלמוד לשאינן שוין,
שהמשתלם חצי נזקו, שמין לו את
הנבלה, ומה שפחתו דמיו בשביל המיתה
נוטל חצי הפחת והולך. ולמה אמר
הכתוב בלשון הזה ולא אמר ישלם חציו,

ללמד שאין התם משלם אלא מגופו, ואם
 נגח ומת אח"כ, אין הניזק נוטל אלא
 הנבלה, ואם אינה מגעת לחצי נזקו יפסיד.
 או שור שזה מנה שנגח שור שזה חמש
 מאות זוז, אינו נוטל אלא את השור, שלא
 נתחייב התם לחייב את בעליו לשלם מן
 העליה:

לו או נודע כי שור נגח הוא
 מתמול שלשם ולא ישמרנו
 בעליו שלם ישלם שור תחת

הַשׁוֹר וְהַמֵּת יִהְיֶה לוֹ: (ס)

אוֹ אֶת־יָדַע אֲרִי תוֹר נֶגַח הוּא מֵאֶת־מִלִּי
וּמִדֶּק־מוֹהִי וְלֹא נִטְרָה מִרָה שְׁלֵמָא
יִשְׁלָם תוֹרָא חֲלָף תוֹרָא וּמִיתָא יִהְיֶה
דִּילָהּ:

אוֹ נודע. אוֹ לֹא הִיָּה תָם, אִלָּא נודע כִּי
שׁוֹר נֶגַח הוּא, הַיּוֹם וּמִתְמוֹל שְׁלֵשׁוֹם, הָרִי
שְׁלֵשׁ נִגְיָחוֹת: שְׁלָם יִשְׁלָם שׁוֹר. נִזְק
שְׁלָם: וְהַמֵּת יִהְיֶה לוֹ. לְנִיזְק, וְעַלִּיו
יִשְׁלָם הַמִּזִּיק עַד שִׁישְׁתָּלָם נִיזְק כָּל נִזְקוֹ:

לֹא כִי יִגְנוּב אִישׁ שׁוֹר אוֹ שָׂה

וּמִבְחוֹ אוֹ מִכְרוֹ חֲמִשָּׁה בָּקָר

יִשְׁלַם תַּחַת הַשׁוֹר וְאַרְבַּע

צֵאֵן תַּחַת הַשָּׂה:

אִרִי יִגְנוּב גִּבֹר תוֹר אוֹ אֶמֶר וַיִּכְסְנֶה

אוֹ זַבְנֵה חֲמִשָּׁה תוֹרִין יִשְׁלַם חֲלָף

תוֹרָא וְאַרְבַּע עָנָא חֲלָף אֶמְרָא:

חמשה בקר וגו'. אמר ר' יוחנן בן זכאי,

חם המקום על כבודן של בריות, שור

שהולך ברגליו, ולא נתבזה בו הגנב
 לנושאו על כתפו, משלם חמשה, שה
 שנושאו על כתפו, משלם ארבעה, הואיל
 ונתבזה בו. אמר רבי מאיר, בא וראה כמה
 גדולה כחה של מלאכה, שור שבטלו
 ממלאכתו, חמשה, שה שלא בטלו
 ממלאכתו, ארבעה: תחת השור תחת
 השה. שנאן הכתוב לומר, שאין מדת
 תשלומי ד' זה' נזהגת אלא בשור ושה
 בלבד:

א אִם בַּמַּחְתָּרֶת יִמָּצֵא הַגֶּנֶב

וְהִכָּה וְיָמַת אֵין לוֹ דָּמִים:

אם בַּמַּחְתָּרֶת יִשְׁתַּכַּח גֶּנֶב־א וְיִתְמַח־י

וַיָּמוּת לִית לָהּ דָּם:

אם במחתרת. כשהיה חותר את הבית:

אין לוֹ דמים. אין זו רציחה, הרי הוא

כמת מעיקרו. כאן למדתך תורה, אם בא

להרגך השכם להרגו, וזה להרגך בא,

שהרי יודע הוא שאין אדם מעמיד עצמו

ורואה שנוטלין ממונו בפניו ושותק,

לפיכך, על מנת כן בא, שאם יעמוד בעל

הממון כנגדו, יהרגנו:

ב אם זרחה השמש עליו דמים

לו שלם ישלם אם אין לו

ונמכר בגנבתו:

אם עינא דסהדיא נפלת עלוהי דמא

לה שלמא ישלם אם לית לה ויזדבן

בגנבתה:

אם זרחה השמש עליו. אין זה אלא במין

משל, אם ברור לך הדבר שיש לו שלום
עמך, כשמש הזה שהוא שלום בעולם, כך
פשוט לך שאינו בא להרוג אפילו יעמוד
בעל הממון כנגדו, כגון אב החותר לגנוב
ממון הבן, בידוע שרחמי האב על הבן
ואינו בא על עסקי נפשות: דמים לו. כחי
הוא חשוב, ורציחה היא אם יהרגנו בעל
הבית: שלם ישלם. הגנב ממון שגנב,
ואינו חייב מיתה. ואונקלוס שתרגם אם
עינא דסהדיא נפלת עלוהי, לקח לו שטה
אחרת, לומר שאם מצאוהו עדים קודם

שבא בעל הבית, וכשבא בעל הבית נגדו
 התרו בו שלא יהרגהו, דמים לו, חייב עליו
 אם הרגו, שמאחר שיש רואים לו, אין
 הגנב הזה בא על עסקי נפשות, ולא יהרוג
 את בעל הממוך:

ג אם המצא תמצא בידו
 הגנבה משור עד חמור עד
 ששה חיים שנים ישלם: (ה)

אם אשתכחא ישתכח בידה גנבתא
 מתור עד חמור עד אמר דאנון חיינ

עַל חֵד תִּירִין יִשְׁלָם:

אם המצא תמצא בידו. ברשותו, שלא
טבח ולא מכר: משור עד חמור. כל דבר
בכלל תשלומי כפל, בין שיש בו רוח חיים
בין שאין בו רוח חיים, שהרי נאמר במקום
אחר על שח על שלמה על כל אבדה וגו'
ישלם שנים לרעהו: חיים שנים ישלם.
ולא ישלם לו מתים, אלא חיים או דמי
חיים:

ד טלית

כּי יבֿעֵר

אִישׁ שָׂדֶה אֹו כָרֶם וְשִׁלַּח אֶת

(בַּעִירָה) בְּעִירוֹ וּבֵעֵר בְּשָׂדֶה

אַחֵר מִי־טֹב שָׂדֶהוּ וּמִי־טֹב

כָּרְמוֹ וְשִׁלָּם: (ה)

אִרִי יֹאכִיל גִּבֹר חֲקַל אֹו כָרֶם וְשִׁלַּח

יָת בְּעִירָה וְיִיכֹול בַּחֲקַל אַחֲרָן שֹׁפֵר

חֻקֶּיהָ וְשִׁפּוֹר פְּרִמָּה יְשִׁלָּם:

כִּי יִבְעֵר. אֶת בַּעֲיֵרָהּ. וּבְעֵרָהּ. כּוֹלֵם לְשׁוֹן
 בַּהֲמָה, כִּמּוֹ אֲנַחְנוּ וּבַעֲיֵרָנוּ: כִּי יִבְעֵר.
 יוֹלִיךְ בַּהֲמוֹתָיו בַּשָּׂדֶה וְכֶרֶם שֶׁל חֲבִירוֹ,
 וַיִּזְיֶק אוֹתוֹ בְּאַחַת מִשְׁתֵּי אֱלוֹ, אוֹ בַשְּׁלֹחַ
 בַּעֲיֵרָהּ, אוֹ בַּבִּיעוֹר, וּפִירְשׁוֹ רַבּוֹתֵינוּ,
 וְשִׁלַּח הוּא נִזְקֵי מִדְּרֹךְ כֶּף רֶגֶל, וּבְעֵר הוּא
 נִזְקֵי הַשֵּׁן הָאוֹכֵלֶת וּמַבְעֵרֶת: בַּשָּׂדֶה אַחֵר.
 בַּשָּׂדֶה שֶׁל אִישׁ אַחֵר: מִיֵּטֵב שָׂדֶהוּ יִשְׁלָם.
 שִׁמִּין אֶת הַנִּזְק, וְאִם בֹּא לְשִׁלָּם לוֹ קֶרֶקַע
 דְּמֵי נִזְקוֹ, יִשְׁלָם לוֹ מִמֵּיֵטֵב שְׂדוֹתָיו, אִם

היה נזקו סלע, יתן לו שזה סלע מעידית
 שיש לו. למדך הכתוב, שהנזקין שמין
 להם בעידית:

ה פִּי תֵצֵא אֵשׁ וּמִצָּאָה קִנְצִים
 וְנֹאכַל גְּדִישׁ אֹרֶז הַקֶּמֶה אֹרֶז
 הַשָּׂדֶה שֵׁלֶם יֵשֶׁלֶם הַמִּבְעֵר
 אֶת הַבְּעֵרָה: (ט)

אֲרִי תִתְּפֹק נֹר וְיִשְׁכַּח כּוֹבֵין וְיִיכּוֹל
 גְּדִישִׁין אֹרֶז קֶמֶה אֹרֶז חֶקְלָא שֵׁלֶמָּה

יְשַׁלֵּם דְּאֲדִלְק יֵת דְּלִקְתָּא:

כי תצא אש. אפילו מעצמה: ומצאה

קוצים. קרדו"נש בלע"ז: ונאכל גדיש.

שליחכה בקוצים, עד שהגיעה לגדיש או

לקמה המחוברת בקרקע: או השדה.

שליחכה את נירו, וצריך לניר אותה פעם

שניה: שלם ישלם המבעיר. אף על פי

שהדליק בתוך שלו, והיא יצאה מעצמה

על ידי קוצים שמצאה, חייב לשלם, לפי

שלא שמר את גחלתו שלא תצא ותזיק:

וְכִי יִתֵּן אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ כֶסֶף

אוֹ כֵלִים לְשִׁמּוֹר וְגִנֵּב מִבֵּית

הָאִישׁ אִם יִמָּצֵא הַגֵּנֵב יִשְׁלַם

שְׁנָיִם:

אֲרִי יִתֵּן גִּבּוֹר לְחֶבְרָה כֶסֶף אוֹ מִנִּין

לְמִטֶּר וְיִתְּגַבֵּוֹן מִבֵּית גִּבּוֹר אִם

יִשְׁתַּכַּח גִּבּוֹר יִשְׁלַם עַל חֵד תִּרְיִן:

וְגִנֵּב מִבֵּית הָאִישׁ. לְכִי דְבָרָיו: אִם יִמָּצֵא

הַגֵּנֵב. יִשְׁלַם הַגֵּנֵב שְׁנָיִם לְבַעֲלָיו:

וְאִם לֹא יִמָּצֵא הַגֵּנֵב וְנִקְרַב

בְּעַל הַבַּיִת אֶל הָאֱלֹהִים אִם

לֹא שָׁלַח יָדוֹ בְּמִלְאכָתָּהּ רַעְהוּ:

אִם לֹא יִשְׁתַּכַּח גֵּנֵבָא וַיִּתְקַרֵּב מִרִי

דְּבֵיתָא לְקָדָם דִּינִיָּא אִם לֹא אוֹשִׁיט

יָדָהּ בְּמָא דְּמִסֵּר לָהּ חֲבֵרָה:

אִם לֹא יִמָּצֵא הַגֵּנֵב. וְבֹא הַשּׁוֹמֵר הַזֶּה

שֶׁהוּא בְּעַל הַבַּיִת: וְנִקְרַב. אֶל הַדִּיּוֹנִין,

לְדוֹן עִם זֶה, וְלִישְׁבַּע לוֹ שֶׁלֹּא שָׁלַח יָדוֹ

בשלו:

ח על כל דבר פֶּשַׁע על שׁוֹר
 על חֲמוֹר על שָׁה על שְׁלֵמָה
 על כל אֲבֹדָה אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי
 הוּא זֶה עַד הָאֱלֹהִים יִבֹּא דְבַר
 שְׁנֵיהֶם אֲשֶׁר יִרְשִׁיעַן אֱלֹהִים
 יִשְׁלַם שְׁנַיִם לְרַעְהוּ: (ו)

על כל פְּתִגָּם דְּחוּב על תּוֹר על חֲמוֹר
 על אֲמַר על כֶּסֶף על כָּל אֲבֹדָתָא דִּי

יִימַר אֲרִי הוּא דִין לְקָדָם דִּינִיָּא יִיעוֹל

דִין תְּרוּיָהוֹן דִּי יַחֲבֹן דִּינִיָּא יִשְׁלָם עַל

חַד תִּרִין לְחַבְרָה:

עַל כָּל דְּבַר פִּשְׁעָא. שִׁמְצָא שְׁקָר

בִּשְׁבוּעָתוֹ, שִׁיעִידוּ עֵדִים שֶׁהוּא עֲצָמוֹ

גָּנְבוּ, וִירְשִׁיעוּהוּ אֱלֹהִים עַל פִּי הָעֵדִים:

יִשְׁלָם שְׁנִים לְרַעְהוֹ. לְמַדָּךְ הַכְּתוּב,

שֶׁהֲטוּעַן בַּפְּקָדוֹן לֹאמַר נִגְנַב הִימָנִי, וְנִמְצָא

שֶׁהוּא עֲצָמוֹ גָּנְבוּ, מִשְׁלָם תְּשֻׁלּוּמֵי כָּפָל,

וְאִימָתִי, בְּזִמָּן שֶׁנִּשְׁבַּע וְאַחֵר כֵּךְ בָּאוּ

עדים. שכך דרשו רבותינו, ונקרב בעל
הבית אל האלהים, קריבה זו שבועה היא,
אתה אומר לשבועה או אינו אלא לדין,
שכיון שבא לדין וכפר לומר נגנבה, מיד
יתחייב בכפל אם באו עדים שהוא בידו,
נאמר כאן שליחות יד, ונאמר למטה
שליחות יד שבועת ה' תהיה בין שניהם
אם לא שלח ידו, מה להלן שבועה אף
כאן שבועה: אשר יאמר כי הוא זה. לפי
פשוטו, אשר יאמר העד כי הוא זה
שנשבעת עליו הרי הוא אצלך, עד הדיינין

יבא דבר שניהם ויחקרו את העדות, ואם
 כשרים הם וירשיעוהו לשומר זה, ישלם
 שנים, ואם ירשיעו את העדים שנמצאו
 זוממין, ישלמו הם שנים לשומר.
 ורבותינו ז"ל דרשו, כי הוא זה, ללמד
 שאין מחייבין אותו שבועה אלא אם כן
 הודה במקצת, לומר כך וכך אני חייב לך,
 והמותר נגנב ממני:

ט כִּי יִתֵּן אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ חֲמוֹר
 אֹר שׁוֹר אֹר שֶׁה וְכָל בְּהֵמָה

לְשֹׁמֵר וּמֵת אֹו נִשְׁבֵּר אֹו

נִשְׁבָּה אֵין רָאָה:

אֵרי יִתֵּן גִּבֹּר לְחֻבְרָה חֲמֵר אֹו תוֹר אֹו

אֲמֹר וְכָל בְּעִירָא לְמִטָּר וּמִית אֹו

אֲתֵבֵר אֹו אֲשַׁתְּבִי לִית דְּחֻזִּי:

כִּי יתֵן אִישׁ אֵל רַעְהוּ חֲמוֹר אֹו שׁוֹר.

פִּרְשָׁה רֵאשׁוֹנָה נֹאמְרָה בְּשׁוֹמֵר חֲנָם,

לְפִיכֵךְ פִּטְר בּוּ אֵת הַגִּנְבָּה, כִּמּוּ שִׁכְתוֹב

וּגִזְנָב מִבֵּית הָאִישׁ אִם לֹא יִמְצָא הַגִּנְב

וּנְקָרַב בַּעַל הַבַּיִת, לְשִׁבּוּעָה, לְמַדַּת שְׁפוּטָר

עצמו בשבועה זו, ופרשה זו אמורה
 בשומר שכר, לפיכך אינו פטור אם נגנבה,
 כמו שכתוב אם גנוב יגנב מעמו ישלם,
 אבל על האונס, כמו מת מעצמו, או
 נשבר, או נשבה בחזקה על ידי לסטים.
 ואין רואה. שיעיד בדבר:

שְׂבִיעַת יְהוָה תְּהִיָּה בֵּין
 שְׁנֵיהֶם אִם לֹא שָׁלַח יָדוֹ
 בְּמִלְאכָת רַעְיוֹ וְלָקַח בְּעָלָיו
 וְלֹא יִשְׁלָם:

מוֹמֶתָא דִּי תְּהִי בֵּין תַּרְוִיהוֹן אִם לֹא

אוֹשִׁיט יְדָהּ בְּמָא דְּמִסֵּר לָהּ חֲבֵרָה

וְיִקְבֹּל מָרָה מִנָּה מוֹמֶתָא וְלֹא יִשְׁלָם:

שבעת ה' תהיה. ישבע שכן הוא כדבריו,

והוא לא שלח בה יד להשתמש בה

לעצמו, שאם שלח בה יד ואחר כך

נאנסה, חייב באונסים: ולקח בעליו.

השבועה: ולא ישלם. לו השומר כלום:

יֵא וְאִם גָּנַב יִגְנֹב מִעַמּוֹ יִשְׁלָם

לְבַעְלֵיו:

וְאִם אֶתְגַּבֵּב אֶתְגַּבֵּב יִתְגַּבֵּב מֵעֵמָּה יִשְׁלַם
לְמִרוֹתָיִ:

יב אִם טָרַף יִטְרַף יִבְאֶהוּ עַד
הַטְּרֵפָה לֹא יִשְׁלַם: (ה)

אִם אֶתְבָּרָא יִתְבָּר יִתִּי סִהֲדִין דְּתַבִּירָא
לֹא יִשְׁלַם:

אִם טָרַף יִטְרַף. עַל יְדֵי חֵיה רַעָה: יִבְאֶהוּ
עַד. יִבִּיא עֲדִים שְׁנַטְרֵפָה בְּאוֹנָם וּפְטוֹר:
הַטְּרֵפָה לֹא יִשְׁלַם. אִינוּ אֹמֵר טְרֵפָה לֹא

ישלם, אלא הטרפה, יש טרפה שהוא
 משלם ויש טרפה שאינו משלם, טרפת
 חתול ושועל ונמיה משלם, טרפת זאב
 ארי ודוב ונחש אינו משלם, ומי לחשך
 לדון בן, שהרי כתיב ומת או נשבר או
 נשבה, מה מיתה שאין יכול להציל, אף
 שבר ושביה שאין יכול להציל:

יג וְכִי יִשְׁאַל אִישׁ מֵעַם רֵעֵהוּ
 וְנִשְׁבַּר אוֹ מֵת בְּעֶלְיוֹ אֵין
 עֲמּוֹ שָׁלֵם יִשְׁלָם:

וְאֵרִי יִשְׁאַל גִּבּוֹר מִן חֲבֵרָה וַיִּתְּבֵר אוֹ

מִית מָרָה לִית עֵמָה שְׁלָמָא יִשְׁלָם:

זכי ישאל. בא ללמדך על השואל שחייב

באונסין: בעליו אין עמו. אם בעליו של

שור אינו עם השואל במלאכתו:

יד אם בְּעָלָיו עָמוּ לֹא יִשְׁלָם

אם שֹׁכֵר הוּא בֹא בְּשֹׁכֵרוֹ:

(ה)

אם מָרָה עֵמָה לֹא יִשְׁלָם אם אֲגִירָא

הוא על בִּאגְרָה:

**אם בעליו עמו. בין שהוא באותה
מלאכה בין שהוא במלאכה אחרת, היה
עמו בשעת שאלה, אינו צריך להיות עמו
בשעת שבורה ומתה: אם שכיר הוא. אם
השור אינו שאול אלא שכור, בא בשכרו
ליד השוכר הזה ולא בשאלה, ואין כל
הנאה שלו, שהרי על ידי שכרו נשתמש,
ואין לו משפט שואל להתחייב באונסין.
ולא פירש מה דינו אם כשומר חנם או
כשומר שכר, לפיכך נחלקו בו חכמי
ישראל, שזכר כיצד משלם, רבי מאיר**

אומר בשומר חנם, רבי יהודה אומר

בשומר שכר:

טו וְכִי יִפְתָּה אִישׁ בְּתוּלָה

אֲשֶׁר לֹא אֶרְשָׁה וְשָׁכַב עִמָּה

מֵחֹר יִמְהַרְנָה לוֹ לְאִשָּׁה:

וְאִרִי יִשְׁדֹּל גֵּבֶר בְּתִלְתָּא דִּי לֹא

מֵאֲרִסָּא וְיִשְׁכּוּב עִמָּה קִימָא יְקִימָנָה

לָהּ לְאִנָּתוּ:

וכי יפתה. מדבר על לבה עד ששומעת

לו, וכן תרגומו וארי ישדל. שדול בלשון
 ארמי כפתוי בלשון עברי: מהר ימהרנה.
 יפסוק לה מוהר כמשפט איש לאשתו,
 שכותב לה כתובה וישאנה:

טז אם מאן ימאן אביה לתתה
 לו כסף ישקל כמהר
 הבתולת: (ט)

אם מצבא לא יצבי אבוהא למתנה
 לה כספא יתקול כמוהרי בתלתא:
 כמהר הבתולות. שהוא קצוב חמשים

כסף אצל התופס את הבתולה ושוכב

עמה באונס, שנאמר ונתן האיש השוכב

עמה לאבי הנערה חמשים כסף:

יִזְכָּרְךָ מִכְשָׁפָה לֹא תַחֲיֶיהָ: (ט)

חֲרָשָׂא לֹא תַחֲיֶיהָ:

מכשפה לא תחיה. אלא תומת בבית דין,

ואחד זכרים ואחד נקבות, אלא שדבר

הכתוב בהווה, שהנשים מצויות מכשפות:

יח כל שֹׁכֵב עִם בְּהֵמָה מֵוֹת

יוֹמָתָ: (ט)

כָּל דִּישְׁכּוּב עִם בְּעִירָא אֶתְקַטְלָא
יְתְּקַטְלָ:

כל שוכב עם בהמה מות יומת.

יֵט זִבְחָ לְאֱלֹהִים יִחְרַם בְּלִתִּי
לִיחְוָה לְבַדּוּ:

דְּדַבַּח לְטַעוֹת עֲמִמִּיא יְתְּקַטְל אֱלֹהֵן
לְשִׁמָּא דִּי בְּלַחְדוּהִי:

לְאֱלֹהִים. לְעַבּוּדַת גִּילּוּלִים. אֵילוּ הִיָּה
נִקּוּד לְאֱלֹהִים, הִיָּה צָרִיךְ לְפָרֵשׁ וּלְכַתּוּב
אַחֲרֵיהֶם, עֲכַשְׂיוּ שְׁאֵמַר לְאֱלֹהִים, אֵין צָרִיךְ

לפרש אחרים, שכל למ"ד זבי"ת זה"א
המשמשות בראש התיבה, אם נקודה
בחטה, כגון למלך, למדבר, לעיר, צריך
לפרש לאיזה מלך, לאיזה מדבר, לאיזה
עיר, וכן למלכים, ולרגלים, בחיר"ק,
צריך לפרש לאיזה, ואם אינו מפרש, כל
מלכים במשמע, וכן לאלהים כל אלהים
במשמע, אפילו קודש, אבל כשהיא
נקודה פתח, כמו למלך, למדבר, לעיר,
נודע באיזה מלך מדבר, וכן לעיר נודע
באיזה עיר מדבר, וכן לאלהים לאותן

שהוזהרתם עליהם במקום אחר. כיוצא בו
אין כמוך באלהים, לפי שלא פירש,
הוצרך לינקד פת"ח: יחרם. יומת. ולמה
נאמר יחרם, והלא כבר נאמרה בו מיתה
במקום אחר והוצאת את האיש ההוא או
את האשה ההיא וגו', אלא לפי שלא
פירש על איזו עבודה חייב מיתה, שלא
תאמר כל עבודות במיתה, בא ופירש לך
כאן זובח לאלהים יחרם, לומר לך, מה
זביחה עבודה הנעשית בפנים לשמים, אף
אני מרבה המקטיר והמנסך שהם עבודות

בפנים, וחייבין עליהם לכל עבודת
 אלילים, בין שדרכה לעבדה בכך בין
 שאין דרכה לעבדה בכך, אבל שאר
 עבודות, כגון המכבד והמרבץ והמגפף
 והמנשק, אינו במיתה אלא באזהרה:

כ וְגַר לֹא תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ
 כִּי גֵרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ
 מִצְרַיִם:

וְגִיּוֹרָא לֹא תוֹנֹן וְלֹא תַעֲיָקוֹן לָהּ אֲרִי
 דִּירִין הָיִיתוֹן בְּאֶרֶץ דְּמִצְרַיִם:

וְגֵר לֹא תִזְנֶה. אֹנֶנֶת דְּבָרִים,

קֹנְטְרִיאָרִי בִלְעִי, כְּמוֹ זֶה אֲכַלְתִּי אֶת

מוֹנִיךְ אֶת בִּשְׂרָם: וְלֹא תִלְחָצְנוּ. בְּגִזִּילָת

מִמּוֹן: כִּי גֵרִים הֵייתֶם. אִם הוֹנִיתוּ, אֵף

הוּא יִכּוֹל לְהוֹנוֹתְךָ, וְלֹאמֹר לְךָ אֵף אֶתָּה

מִגֵּרִים בָּאתָ, מוֹם שֶׁבְּךָ אֵל תֹּאמַר לְחֵבֶרֶךְ.

כֹּל לְשׁוֹן גֵּר, אָדָם שֶׁלֹּא נִוְלַד בְּאֻתָּה

מִדִּינָה, אֲלֵא בֵּא מִמִּדִּינָה אַחֶרֶת לְגֹר שָׁם:

כֹּא כָּל אֱלֻמָּנָה וְיִתּוֹם לֹא

תִּעֲנֹךְ:

כָּל אֲרֻמָּלָא וַיִּתֶּם לָא תַעֲנוּן:

כל אלמנה ויתום לא תענון. הוא הדין

לכל אדם, אלא שדבר הכתוב בהווה, לפי

שהם תשושי כח ודבר מצוי לענותם:

בב אם ענה תענה אתו כי אם

צעק יצעק אלי שמע אשמע

צעקתו:

אם ענאה תעני יתה ארי אם מקבל

יקבל קדמי קבלא אקבל קבלתה:

אם ענה תענה אתו. הרי זה מקרא קצר,
 גזם ולא פירש ענשו, כמו לכן כל הורג
 קין, גזם ולא פירש ענשו, אף כאן אם ענה
 תענה אותו, לשון גזם, כלומר סופך
 ליטול את שלך, למה, כי אם צעק יצעק
 אלי וגו':

בג וְחָרָה אַפִּי וְחָרַגְתִּי אֶתְכֶם
 בַּחֲרֹב וְהָיוּ נְשִׁיכֶם אֱלִמְנוֹת
 וּבְנֵיכֶם יִתְמָיִם: (ה)

וְיִתְקַף רוּגְזִי וְאֶקְטֹל יִתְכוֹן בַּחֲרָבָא

וַיְהוּיִן נְשִׁיכוֹן אֶרְמֶלִיץ וּבְנִיכוֹן יְתֻמִּין:

וְהָיוּ נְשִׁיכֶם אִלְמָנוֹת. מִמִּשְׁמַע שְׁנֹאמַר

וְהָרַגְתִּי אֹתְכֶם, אֵינִי יוֹדֵעַ שְׁנִשְׁכֶּם

אִלְמָנוֹת וּבְנִיכֶם יְתוּמִים, אֲלֹא הָרִי זֶה

קָלָה אַחֲרַת, שִׁיְהִיו הַנָּשִׁים צְרוּרוֹת

בְּאִלְמָנוֹת חַיּוֹת, שְׁלֹא יִהְיוּ עֲדִים לְמִיתַת

בְּעֲלֵיהֶן וְתִהְיֶינָה אֲסוּרוֹת לְהַנְשֵׂא, וְהַבָּנִים

יִהְיוּ יְתוּמִים, שְׁלֹא יִנְיָחוּם בֵּית דִּין לִירֹד

לְנַכְסֵי אֲבִיהֶם, לְפִי שְׂאִין יוֹדְעִים אִם מֵתוּ

אִם נִשְׁבּוּ:

כִּדְ אֲבָם כְּסָף תִּלְוָה אֶת עַמִּי אֶת

הָעֲנִי עֲמָךְ לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנִשָּׁה

לֹא תַשְׁיִמוֹן עָלָיו נִשְׁדָּ:

אִם כִּסְפָּא תוֹזֵף בְּעַמִּי לְעַנְיָא דִּי עֲמָךְ

לֹא תִהְיֶה לָּהּ כְּרִשְׁיָא לֹא תִשְׁוֹן עֲלוֹהִי

חֲבוּלִיא:

אִם כֶּסֶף תִּלְוֶה אֶת עַמִּי. רַבִּי יִשְׁמַעֵאל

אוֹמֵר, כֹּל אִם וְאִם שְׁבַתּוּרָה רִשּׁוּת, חוּץ

מִגֹּ', וְזֶה אֶחָד מֵהֶן: אֶת עַמִּי. עַמִּי וְנִכְרִי,

עַמִּי קוֹדֵם. עַנִּי וְעַשִּׁיר, עַנִּי קוֹדֵם. עַנִּי

עִירֵךְ וְעַנִּי עִיר אַחֲרָת, עַנִּי עִירֵךְ קוֹדֵם.

וזה משמעו, אם כסף תלוה, את עמי
תלוהו קודם לעובד גילולים, ולאיזה
מעמי, את העני, ולאיזה עני, לאותו
שעמך: לא תהיה לו כנשה. לא תתבענו
בחזקה, אם אתה יודע שאין לו, אל תהי
דומה עליו כאילו הלוייתו, אלא כאילו לא
הלוייתו, כלומר, לא תכלימהו: נשך.
רבית, שהוא כנשיכת נחש, שנחש נושך
חבורה קטנה ברגלו ואינו מרגיש, ופתאום
הוא מבצבץ ונופח עד קדקדו, כך רבית,
אינו מרגיש ואינו ניכר עד שהרבית עולה

ומחסרו ממון הרבה:

כה אם חבל תחבל שלמת רעך

עד בא השמש תשיבנו לו:

אם משכונא תסב כסותא דחברך עד

מעל שמשא תתיבנה לה:

אם חבול תחבל. כל לשון חבלה אינו

משכון בשעת הלואה, אלא שממשכנין

את הלזה כשמגיע הזמן ואינו פורע. עד

בא השמש תשיבנו לו. כל היום תשיבנו

לו עד בא השמש, וכבוא השמש תחזור

ותטלנו עד שיבא בקר של מחר, ובכסות

יום הכתוב מדבר שאין צריך לה בלילה:

כו כי הוא (כסותה) כסותו לְבִדָּה

הוא שְׁמָלָתוֹ לְעָרוֹ בַּמָּה

יִשְׁכַּב וְהָיָה כִּי יִצְעַק אֵלַי

וְשָׁמַעְתִּי כִּי חֲנוּן אָנִי: (ו)

אֲרִי הִיא כְּסוּתָהּ בְּלַחֲוֹדָה הִיא תוֹתִיבָה

לְמִשְׁכִּיָּה בָּמָּה יִשְׁכּוֹב וִיְהִי אֲרִי יִקְבֹּל

קֶדְמִי וְאַקְבֹּל קִבְּלָתָהּ אֲרִי חֲנֻנָּה אֲנִי:

כי הוא כסותה. זו טלית: שמלתו. זו
חלוק: במה ישכב. לרבות את המצע:

כז רביעי אלהים לא

תִּקְלָל וְנִשְׁיָא בְּעַמּוֹךְ לֹא תֵאָר:
דִּינָא לֹא תִקִּיל וְרַבָּא בְּעַמּוֹךְ לֹא
תִּלּוּט:

אלהים לא תקלל. הרי זו אזהרה לברכת
השם, ואזהרה לקללת דייך:

כח מִלֵּאֲתָךְ וְדַמְעָךְ לֹא תֵאָחֵר

בְּכוֹר בְּנֶיךָ תִּתֶּן לִי:

בְּכוֹרְךָ וְדַמְעָךְ לֹא תֵאָחֵר בּוֹכָרָא

דְּבִנֶיךָ תִּפְרֹשׁ קְדָמִי:

מִלֵּאֲתָךְ. חֹבֶה הַמוֹטְלָה עֲלֶיךָ

כַּשֶּׁתִּתְּמַלֵּא תִבּוֹאֲתָךְ לְהַתְּבַשֵּׁל, וְהֵם

בְּכוֹרִים: וְדַמְעָךְ. הַתְּרוֹמָה, וְאֵינִי יוֹדֵעַ

מֵהוּ לְשׁוֹן דָּמָעָה: לֹא תֵאָחֵר. לֹא תִשְׁנֶה

סֵדֶר הַפְּרָשָׁתָן, לֵאחֹר אֶת הַמוֹקֵדִים

וְלִהְיוּ יְקֵדִים אֶת הַמֵּאוּחָר, שֶׁלֹּא יִקְדִּים

תְּרוּמָה לְבָכוּרִים, וּמַעֲשֵׂר לְתְרוּמָה: בָּכוֹר
 בְּנִיךָ תִתֵּן לִי. לְפָדוֹתוֹ בַּחֲמֵשׁ סָלְעִים מִן
 הַכֹּהֵן, וְהָלֹא כָבֹד צִוָּה עָלָיו בַּמָּקוֹם אַחֵר,
 אֲלֹא כְּדֵי לְסַמּוֹךְ לוֹ כֵּן תַּעֲשֶׂה לְשׁוֹרֵךְ, מֵהַ
 בָּכוֹר אָדָם לְאַחֵר לִי יוֹם פְּדֻתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר
 וּפְדֻיָּיו מִבֶּן חֹדֶשׁ תַּפְדֶּה, אֵף בָּכוֹר בַּהֶמָּה
 דָּקָה מִטַּפַּל בּוֹ לִי יוֹם, וְאַחֵר כֵּךְ נֹתְנֵנוּ
 לְכֹהֵן:

כֹּט כֵּן תַּעֲשֶׂה לְשׁוֹרֵךְ לְצִאֲנֶךָ
 שֶׁבַעַת יָמִים יִהְיֶה עִם אִמּוֹ

בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִתְּנוּ לִי:

כֵּן תַּעֲבֹד לְתוֹרֶךָ לְעֶנְךָ שְׁבַעַּא יוֹמִין

יְהִי עִם אִמָּה בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה תְּפַרְשִׁנָּה

קִדְמִי:

שְׁבַעַת יָמִים יִהְיֶה עִם אִמּוֹ. זֹו אִזְהָרָה

לְכַהֵן, שְׂאֵם בָּא לְמַהֵר אֶת קֶרְבָּנוֹ, לֹא

יִמָּהֵר קוֹדֵם שְׁמוֹנָה, לְפִי שֶׁהוּא מַחֲסוֹר

זְמַן: בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִתְּנוּ לִי. יְכוּלִּי יִהְיֶה

חֹזֵבָה לָבוֹ בַּיּוֹם, נֹאמַר כֹּאן שְׁמִינִי וְנֹאמַר

לְהַלֵּךְ וּמִיּוֹם הַשְּׁמִינִי וְהִלָּאָה יִרְצָה, מֵה

שמיני האמור להלן להכשיר משמיני
 ולהלן, אף שמיני האמור כאן להכשיר
 משמיני ולהלן, וכן משמעו, וביום
 השמיני אתה רשאי ליתנו לי:

וְאֵנָּשִׁי קִדְּשׁ תְּהִיּוֹן לִי וּבֶעֱשֶׂר
 בַּעֲשָׂדָה טֵרֶפָּה לֹא תֹאכְלוּ
 לִפְלֹב תִּשְׁלֹכוּן אֹתוֹ: (ה)

וְאֵנָּשִׁין קִדְּשִׁין תְּהִיּוֹן קִדְּמִי וּבֶעֱשֶׂר
 תְּלִישׁ מִן חֵיוָא חֵיָּתָא לֹא תִיכְלוּן
 לְכֻלָּבָא תִרְמוֹן יִתֵּה:

ואנשי קודש תהיון לי. אם אתם קדושים
ופרושים משקוצי נבלות וטרפות, הרי
אתם שלי, ואם לאו אינכם שלי: ובשר
בשדה טרפה. אף בבית כן, אלא שדבר
הכתוב בהווה, מקום שדרך בהמות
ליטרף, וכן כי בשדה מצאה, וכן אשר לא
יהיה טהור מקרה לילה, הוא הדין למקרה
יום, אלא שדבר הכתוב בהווה. ובשר
דתליש מן חיוא חיתא, בשר שנתלש על
ידי טרפת זאב או ארי מן חיה כשרה או
מבהמה כשרה בחייה: לכלב תשליכון

אתו. אף הוא כו' או אינו אלא כלב
 כמשמעו בנבלה או מכור לנכרי קל
 וחומר לטרפה שמותרת בכל הנאות א"כ
 מה תלוד לומר לכלב למדך הכתוב שאין
 הקב"ה מקפח שכר כל בריה, שנאמר
 ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו,
 אמר הקב"ה תנו לו שכרו:

שמות פרק כג

א לא תשא שמע שוא אל
 תשׁת ידך עם רשע להיית עד

חמס:

לֹא תִקְבֹּל שְׁמַע דְּשִׁקָּר לֹא תִשּׁוּי יִדֶּךָ

עם חִיבָא לְמַהוּי לָהּ סְהִיד שִׁקָּר:

לֹא תִשָּׂא שְׁמַע שׁוּא. כְּתִרְגוּמוֹ לֹא תִקְבֹּל

שְׁמַע דְּשִׁקָּר, אִזְהִרָה לְמִקְבֹּל לְשׁוֹן הִרְעָ,

וְלִדְיִין שְׁלֵא יִשְׁמַע דְּבָרִי בְּעַל דִּין עַד

שִׁיבָא בְּעַל דִּין חֲבִירוֹ: אִלּוּ תִשָּׂא יִדֶּךָ עִם

רִשְׁעָ. הִטּוּעֵן אֶת חֲבִירוֹ תִבְיַעַת שִׁקָּר,

שֶׁהִבְטִיחָהוּ לְהִיּוֹת לוֹ עַד חִמָּס:

ב לֹא תִהְיֶה אַחֲרֵי רַבִּים לְרַעוֹת

וְלֹא תַעֲנֶה עַל רַב לְנִטּוֹת

אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטּוֹת:

לֹא תִהְיֶה בְּתֵר סְגִיָּאִין לְאַבְאֲשָׁא וְלֹא

תִּתְמַנֶּע מִלְּאַלְפָּא מָא דְּבַעֲיָנָךְ עַל

דִּינָא בְּתֵר סְגִיָּאִי שְׁלָם דִּינָא:

לֹא תִהְיֶה אַחֲרֵי רַבִּים לְרַעוּת. יֵשׁ בַּמִּקְרָא

זֶה מִדְּרָשִׁי חֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל, אֲבָל אֵין לְשׁוֹן

הַמִּקְרָא מִיּוֹשֵׁב בַּהֵן עַל אוֹפֶנִיּוֹ. מִכָּאן

דְּרָשׁוּ שְׂאִין מִטִּין לְחֻזְבָּה בַּהֲכַרְעָת דִּיין

אַחַד, וּסּוּף הַמִּקְרָא דְּרָשׁוּ, אַחֲרֵי רַבִּים

להטות, שאם יש שנים מחייבין יותר על
המזכין, הטה הדין על פיהם לחובה,
ובדיני נפשות הכתוב מדבר. ואמצע
המקרא דרשו, ולא תענה על ריב, על רב,
שאיין חולקין על מופלא שבבית דין,
לפיכך מתחילין בדיני נפשות מן הצד,
לקטנים שבהן שואלין תחלה שיאמרו את
דעתם. ולפי דברי רבותינו כך פתרון
המקרא. לא תהיה אחרי רבים לרעת.
לחייב מיתה בשביל דיין אחד שירבו
מחייבין על המזכין. ולא תענה על רב.

לנטות מדבריו, ולפי שהוא חסר יו"ד
דרשו בו כן. אחרי רבים להטת. ויש
רבים שאתה נוטה אחריהם, ואימתי, בזמן
שהן שנים המכריעין במחייבין יותר מן
המזכין. וממשמע שנאמר לא תהיה אחרי
רבים לרעות, שומע אני אבל היה עמהם
לטובה, מכאן אמרו דיני נפשות מטיין על
פי אחד לזכות ועל פי שנים לחובה.
ואונקלוס תרגם לא תתמנע מלאלפא מה
דבעינך על דינא, ולשון העברי לפי
התרגום כך הוא נדרש, לא תענה על ריב

לנטות, אם ישאלך דבר למשפט, לא
תענה לנטות לצד אחד ולסלק עצמך מן
הריב, אלא הוי דן אותו לאמיתו. ואני
אומר לישובו על אופניו כפשוטו וכך
פתרונו. לא תהיה אחרי רבים לרעות.
אם ראית רשעים מטיין משפט, לא תאמר
הואיל ורבים הם הנני נוטה אחריהם. ולא
תענה על ריב לנטות וגו'. ואם ישאלך
הנדון על אותו המשפט, אל תעננו על
הריב דבר הנוטה אחרי אותן רבים להטות
את המשפט מאמיתו, אלא אמור את

המשפט כאשר הוא, וקולר יהא תלוי

בצואר הרבים:

ג. וְדָל לֹא תִהְדָּר בְּרִיבוֹ: (ה)

וְעַל מִסְפִּינָא לֹא תִרְחַם בְּדִינָה:

לֹא תִהְדָּר. לֹא תַחלֹק לוֹ כְּבוֹד לְזִכּוֹתוֹ

בְּדִין וּלְזִמְרָה, דָּל הוּא אֲזִכְנוּ וְאֲכַבְדֵּנוּ:

ד. כִּי תִפְגַּע שׁוֹר אֲיִבָּךְ אִוֹ

חֲמֹרוֹ תִנְעָה הָשִׁב תְּשִׁיבֵנוּ לוֹ:

(ה)

אֲרִי תִפְגַּע תּוֹרָא דְסִנְאָךְ אִוֹ חֲמֹרָה

דַּטַּעִי אֶתְבֹּא תְּתִיבְנָה לָהּ:

הַ כִּי תִרְאֶה חֲמוֹר שֹׁנֵאךְ רִבִּין

תַּחַת מִשְׁאֹו וְחֲדָלָת מַעְזֹב לֹו

עֶזֶב תַּעְזֹב עֲמוֹ: (ה)

אֲרִי תַחֲזִי חֲמָרָא דְסִנְאָךְ רִבִּיעַ תַּחוֹת

טוֹעֵנִיָּה וְתַתְּמִנֵּעַ מִלְּמִשְׁבַּק לָהּ מִשְׁבַּק

תְּשֻׁבּוֹק מָא דְבִלְבָךְ עֲלוֹהִי וְתַפְּרֹק

עֲמָה:

כִּי תִרְאֶה חֲמוֹר שֹׁנֵאךְ וְגו'. הֲרִי כִי

משמש בלשון דלמא, שהוא מד' לשונות
של שמושי כי, וכה פתרונו, שמא תראה
חמורו רובץ תחת משאו: וחדלת מעזוב
לו. בתמיה: עזב תעזב עמו. עזיבה זו
לשון עזרה, וכן עצור ועזוב, וכן ויעזבו
את ירושלים עד החומה, מלאוה עפר
לעזוב ולסייע את חוזק החומה. כיוצא בו,
כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני
וגו', שמא תאמר כן, בתמיה, לא תירא
מהם. ומדרשו כך דרשו רבותינו, כי
תראה וחדלת, פעמים שאתה חודל

ופעמים שאתה עוזר, הא כיצד, זקן ואינו
 לפי כבודו, וחדלת, או בהמת עובד
 כוכבים ומשאוי של ישראל, וחדלת: עזב
 תעזב עמו. לפרק המשא, מלמשקל ליה,
 מליטול משאוי ממנו:

חמישי
 לא תִּפֹּחַ

מִשְׁפָּט אֲבִינֶךָ בְּרִיבוֹ:

לֹא תִצְלִי דִין מִסְכִּינֶךָ בְּדִינָה:

אבינך. לשון אובה, שהוא מדולדל ותאב

לכל טובה:

וּמִדְבַּר שֶׁקֶר תִּרְחֹק וְנָקִי

וְצַדִּיק אֵל תִּהְרֹג כִּי לֹא

אֲצַדִּיק רָשָׁע:

מִפְתָּגֶמָא דְשִׁקְרָא הוּי רַחֵיק וְדִזְכִּי וְדִי

נִפְק (דְּכִי) מִן דִּינָא לֹא תִקְטֹל אֲרִי לֹא

אֲזַכִּי חֵיבָא:

ונקי וצדיק אל תהרג. מניין ליוצא מבית

דין חייב, ואמר אחד יש לי ללמד עליו
זכות, שמחזירין אותו, תלמוד לומר ונקי
אל תהרוג, ואף על פי שאינו צדיק, שלא
נצטדק בבית דין, מכל מקום נקי הוא
מדין מיתה, שהרי יש לך לזכותו. ומנין
ליוצא מבית דין זכאי, ואמר אחד יש לי
ללמד עליו חובה שאין מחזירין אותו
לבית דין, תלמוד לומר וצדיק אל תהרג,
וזה צדיק הוא, שנצטדק בבית דין: כי לא
אצדיק רשע. אין עליך להחזירו, כי אני
לא אצדיקנו בדינו אם יצא מידך זכאי, יש

לִי שְׁלוֹחִים הִרְבָּה לְהַמִּיתוּ בְּמִיתָה
שֶׁנִּתְחַיֵּב בָּהּ:

ח וְשֹׁחַד לֹא תִקַּח כִּי הַשֹּׁחַד
יַעֲוֶה פְּקֻחִים וַיִּסְלַף דְּבָרֵי
צַדִּיקִים:

וְשֹׁחַד לֹא תִקַּבל אֲרֵי שֹׁחַד מֵעוֹר
עֵינַי חֲכִימִין וּמִקְלָקֵל פֶּתַגְמִין תִּרְצִין:
וְשֹׁחַד לֹא תִקַּח. אֲפִילוּ לְשֹׁפוֹט אִמָּת, וְכֹל
שֶׁכֶן כְּדֵי לְהַטּוֹת אֶת הַדִּין, שֶׁהָרִי כְּדֵי
לְהַטּוֹת אֶת הַדִּין נֹאמַר כְּבֹר לֹא תִטָּה

משפט: יעזר פקחים. ואפילו חכם

בתורה ונוטל שוחד, סוף שתטרף דעתו

עליו, וישתכח תלמודו, ויבה מאור

עיניו: ויסלף. כתרגומו ומקלכל: דברי

צדיקים. דברים המצודקים, משפטי

אמת, וכן תרגומו פתגמין תריצין, ישרים:

טוּגַר לֹא תִלְחֹץ וְאַתָּם יִדְעֻתָּם

אֶת נַפְשׁ הַגֵּר כִּי גֵרִים הֵייתֶם

בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם:

וְגִיּוֹרָא לֹא תַעֲיָקוּן וְאַתּוֹן יִדְעֻתּוֹן יִתְּ

נִפְשָׁא דְגִיּוֹרָא אֲרִי דִירִין הִוִּיתוּן

בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם:

וְגַר לֹא תִלְחֹץ. בַּהֲרֵבָה מִקּוֹמוֹת הַזֵּהִירָה

תּוֹרָה עַל הַגֵּר, מִפְּנֵי שִׁסּוּרוֹ רַע: אֵת נֶפֶשׁ

הַגֵּר. כַּמָּה קִשָּׁה לוֹ כִּשְׁלוּחֲצִים אוֹתוֹ:

וְיִשְׁשׁ שְׁנַיִם תִּזְרַע אֶת אֲרֻצֶּךָ

וְאִסַּפְתָּ אֶת תְּבוּאָתָה:

וְשִׁית שְׁנֵין תִּזְרַע יְת אֲרֻעֶךָ וְתִכְנוֹשׁ

יְת עַל־תָּה:

ואספת את תבואתה. לשון הכנסה לבית,

כמו ואספתו אל תוך ביתך:

יא וְהֵשְׁבִיעַתָּ תִּשְׁמְטָנָה

וְנִטְשָׁתָּה וְאָכְלוּ אֲבִינִי עַמֶּךָ

וְיִתְּרָם תֹּאכַל חֵית הַשָּׂדֶה כֵּן

תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזִיתְךָ:

וְשִׁבַּעְתָּ תִּשְׁמְטָנָה וְנִטְשָׁנָה וַיִּכְלוּ

מִסִּכְנֵי עַמְּךָ וּשְׂאֲרֵהוֹן תִּיכּוֹל חַיֹּת

בָּרָא כֵּן תַּעֲבֹד לְכַרְמְךָ לְזִיתְךָ:

תשמטנה. מעבודה: ונטשתה. מאכילה
אחר זמן הביעור. דבר אחר תשמטנה,
מעבודה גמורה, כגון חרישה וזריעה.
ונטשתה, מלזבל ומלקשקש: ויתרם
תאכל חית השדה. להקיש מאכל אביון
למאכל חיה, מה חיה אוכלת בלא מעשר,
אף אביונים אוכלים בלא מעשר, מכאן
אמרו אין מעשר בשביעית: כן תעשה
לכרמך. ותחלת המקרא מדבר בשדה
הלבן, כמו שאמר למעלה הימנו תזרע את
ארצך:

יב שֶׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ

וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִשְׁבֹּת לְמַעַן

יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְיִנְכַּשׁ בֶּן

אֲמָתְךָ וַחֲגֹרֶ:

שֶׁתָּא יוֹמִין תַּעֲבֹד עוֹבְדֶיךָ וּבְיוֹמָא

שְׁבִיעָא תַנּוּחַ בְּדִיל דִּינוּחַ תוֹרְךָ

וַחֲמֹרְךָ וְיִשְׁקוּט בַּר אֲמָתְךָ וְגִיּוֹרָא:

וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִשְׁבֹּת. אֵף בַּשָּׁנָה

הַשְּׁבִיעִית לֹא תַעֲקֹר שַׁבָּת בְּרֵאשִׁית

ממקומה, שלא תאמר, הואיל וכל השנה
 קרויה שבת, לא תנהג בה שבת בראשית:
 למען ינוח שורך וחמורך. תן לו נייה,
 להתיר שיהא תולש ואוכל עשבים מן
 הקרקע, או אינו אלא יחבשנו בתוך הבית,
 אמרת, אין זה נייה אלא צער: בן אמתך.
 בעבד הערל הכתוב מדבר: והגר. זה גר
 תושב:

יג וְכָל אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֵלֵיכֶם
 תַּשְׁמְרוּ וְשֵׁם אֱלֹהִים אַחֲרֵיהֶם

לֹא תִזְכְּרוּ לֹא יִשְׁמַע עַל

פִּיךָ:

וּבְכָל דֵּי אֲמַרְתָּ לְכוֹן תִּסְתַּמְרוֹן וְשׁוּם

טַעֲוֹת עֲמַמְיָא לֹא תִדְכְּרוֹן לֹא יִשְׁתַּמַּע

עַל פּוֹמְכוֹן:

וּבְכָל אֲשֶׁר אִמַּרְתִּי אֲלֵיכֶם תִּשְׁמְרוּ.

לַעֲשׂוֹת כָּל מִצְוֹת עֲשֵׂה בִּאֲזָהָרָה, שִׁבְלִי

שִׁמִּירָה שִׁבְתוֹרָה אֲזָהָרָה הִיא בִּמְקוֹם לֹאוֹ:

לֹא תִזְכְּרוּ. שִׁלֵּא יֹאמַר לוֹ, שִׁמּוֹר לִי בִּצְדָה

עֲבוֹדַת אֱלִילִים פְּלוֹנִיָּת, אוֹ תַעֲמוֹד עִמִּי

ביום עבודת אלילים פלוגנית. דבר אחר
 ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושמ
 אלהים אחרים לא תזכירו, ללמדך,
 ששקולה עבודת אלילים כנגד כל המצות
 כולם, והנזהר בה כשומר את כולך: לא
 ישמע. מן הנכרי: על פיך. שלא תעשה
 שותפות עם עובדי כוכבים, וישבע לך
 בעבודת אלילים שלו, נמצאת שאתה
 גורם שיזכיר על ידך:

יִשְׁלַח רְגָלִים תַּחַג לִי בַּשָּׁנָה:

תִּלַּת זְמַנִּין תַּחֲוֹג קִדְמִי בְּשֵׁתָא:

רגלים. פעמים, וכן כי הכיתני זה שלש

רגלים:

טו אֶת חַג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֹר

שְׁבַעַת יָמִים תֹּאכֵל מִצּוֹת

כֹּאֲשֶׁר צִוִּיתָךְ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ

הָאָבִיב כִּי בּוֹ יֵצֵאת מִמִּצְרַיִם

וְלֹא יֵרָאוּ פָנַי רִיקָם:

יֵת חֲגָא דְּפִטְרִיא תֵּטַר שְׁבַעַא יוֹמִין

תִּיכּוֹל פִּטִּירָא כְּמָא דְּפִקִּידְתָּךְ לְזִמָּן

יִרְחָא דְּאֲבִיבָא אֲרִי בֵּה נְפִקְתָּ מִמִּצְרִים

וְלֹא יִתְחַזֵּן קֳדָמִי רִיקְנוֹן:

חֲדַשׁ הָאֲבִיב. שֶׁהַתְּבוּאָה מִתְּמַלְאָת בּוֹ

בְּאֲבִיָּה. אֲבִיב לְשׁוֹן אֲב, בְּכוֹר וְרֵאשׁוֹן

לְבַשׁל פִּירוֹת: וְלֹא יֵרָאוּ פָנֶי רִיקָם.

כְּשֶׁתֵּבְאוּ לִרְאוֹת פָּנֶי בְּרַגְלִים, הֵבִיאוּ לִי

עֹלֹת:

טו וְחַג הַקֶּזֶזִּיר בְּכוּרֵי מַעֲשֵׂיֶיךָ

אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וְחַג הָאָסֶף

בַּצֵּאת הַשָּׁנָה בְּאַסְפֹּךְ אֶת

מַעֲשֵׂיךָ מִן הַשָּׂדֶה:

וְחָג דַּחֲצֵדָא בְּכוּרֵי עוֹבְדֶיךָ דִּי תִזְרַע

בְּחֶקְלָא וְחָג דְּכִנְשָׁא בְּמִפְקָא דְּשִׁתָּא

בְּמִכְנֵשֶׁךָ יֵת עוֹבְדֶיךָ מִן חֶקְלָא:

וְחָג הַקִּצִּיר. הוּא חָג שְׁבוּעוֹת: בְּכוּרֵי

מַעֲשֵׂיךָ. שֶׁהוּא זְמַן הַבָּאת בְּכוּרִים, שִׁשְׁתִּי

הַלֶּחֶם הַבָּאִין בַּעֲצֵרָתָא, הֵיוּ מִתִּירִין הַחֲדָשׁ

לְמִנְחוֹת וּלְהַבִּיא בְּכוּרִים לְמִקְדָּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר

וּבִיּוֹם הַבְּכוּרִים וְגו': וְחָג הָאֶסִּיף. הוּא חָג

הסוכות: באספך את מעשיך. שכל ימות

החמה התבואה מתייבשת בשדות, ובהג

אוספים אותה אל הבית מפני הגשמים:

יִשְׁלַשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה

כָּל זְכוּרָךְ אֶל פְּנֵי הָאָדָן יְהוָה:

תֵּלֵת זְמָנִין בַּשָּׁתָא יִתְחַזֵּן כָּל דְּכוּרָךְ

קָדָם רַבּוֹן עֲלֵמָא יי:

שלש פעמים וגו'. לפי שהענין מדבר

בשביעית, הוצרך לומר שלא יתעקרו

שלש רגלים ממקומן: כל זכורך. הזכרים

שבד:

יֹהֵא לֹא תִזְבַּח עַל חֲמִין דָּם זִבְחִי

וְלֹא יִלִּין חֵלֶב חֲגִי עַד בִּקְרָ:

לֹא תִכּוֹס עַל חֲמִיעַ דָּם פְּסָחִי וְלֹא

יִבִּיתוּן בַּר מִן מִדְּבַחַא תַּרְבִּי נִכְסַת

חֲגָא עַד צִפְרָא:

לֹא תִזְבַּח עַל חֲמִין וְגו'. לֹא תִשַּׁחַט אֶת

הַפֶּסַח בִּי"ד בְּנִיסָן עַד שֶׁתִּבְעַר הַחֲמִץ: וְלֹא

יִלִּין חֵלֶב חֲגִי וְגו'. חוץ לַמִּזְבֵּחַ: עַד בִּקְרָ.

יִכּוֹל אִף עַל הַמַּעֲרֵכָה יִפְסַל בְּלִינָה, תִּלְמוּד

לומר על מוקדה על המזבח כל הלילה:
 ולא ילין. אין לינה אלא בעמוד השחר,
 שנאמר עד בקר, אבל כל הלילה יכול
 להעלותו מן הרצפה למזבח:

יט ראשית בכורי אדמתך
 תביא בית יהוה אלהיך לא
 תבשל גדי בחלב אמר: (ה)

ריש בכורי ארעך תיתי לבית מקדשא
 דיי אלהך לא תיכלון בשר בחלב:

ראשית בכורי אדמתך. אף השביעית

חייבת בבכורים, לכך נאמר אף כאן בכורי
אדמתך. כיצד, אדם נכנס לתוך שדהו,
רואה תאנה שבכרה, כורך עליה גמי
לסימן ומקדישה. ואין בכורים אלא
משבעת המינין האמורין במקרא ארץ
חטה ושעורה וגו': לא תבשל גדי. אף
עגל וכבש בכלל גדי, שאין גדי אלא לשון
ולד רך, ממה שאתה מוצא בכמה
מקומות בתורה שכתוב גדי והוצרך לפרש
אחריו עזים, כגון אנכי אשלח גדי עזים,
את גדי העזים, שני גדיי עזים. ללמדך

שכל מקום שנאמר גדי סתם, אף עגל
 וכבש במשמע. ובג' מקומות נכתב
 בתורה, אחד לאיסור אכילה, ואחד
 לאיסור הנאה, ואחד לאיסור בשול:

ב שישי הנה אנכי

שלח מלאך לפניך לשמרך
 בדרך ולְהַבִּיאֲךָ אֶל הַמָּקוֹם
 אֲשֶׁר הִכֵּנְתִּי:

הָאֵל אֲנִי שְׁלַח מִלֶּאכָא קִדְמִי לְמִטְרָיָה

בְּאַרְחָא וּלְאַעְלוֹתָיָה לְאַתְרָא דְאַתְקִנִּיתָ:

הִנֵּה אֲנִי שׁוֹלַח מִלְּאָךְ. כֹּאן נִתְבַּשְׂרוּ

שַׁעֲתִידֵיךְ לַחֲטוּא וְשָׂכִינָה אוֹמֶרֶת לָהֶם כִּי

לֹא אֶעֱלֶה בְּקֶרְבְּךָ: אֲשֶׁר הִכְנוֹתִי. אֲשֶׁר

זָמַנְתִּי לָתֵת לָכֶם, זֶהוּ פִּשְׁטוֹ. וּמִדְרָשׁוֹ, אֵל

הַמְּקוֹם אֲשֶׁר הִכְנוֹתִי כְּבֹר, מִקְוֵי נִיכֹר

כְּנֶגְדּוֹ, וְזֶה אֶחָד מִן הַמִּקְרָאוֹת שֶׁאוֹמְרִים

שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁל מַעֲלָה, מִכּוּזֶן כְּנֶגֶד בֵּית

הַמִּקְדָּשׁ שֶׁל מַטָּה:

כֹּה הֵשֶׁמֶר מִפָּנָיו וְשָׁמַע בְּקוֹלוֹ

אַל תִּמָּר בּוֹ כִּי לֹא יֵשֵׁא

לְפִשְׁעֵכֶם כִּי שָׁמִי בְּקֶרְבוֹ:

אֶסְתַּמֵּר מִן קֶדְמוֹתַי וְקִבַּל לְמִימְרָה לָא

תִּסָּרֵב לְקַבֵּלָהּ אֲרִי לָא יֵשְׁבּוּק

לְחֻבֵּיכֹן אֲרִי בְשָׁמִי מִימְרָה:

אַל תִּמָּר בּוֹ. לְשׁוֹן הַמְרָאָה, כְּמוֹ אֲשֶׁר

יִמְרָה אֶת פִּיד: כִּי לֹא יֵשֵׁא לְפִשְׁעֵכֶם.

אֵינוֹ מְלֻמָּד בְּכָךְ, שֶׁהוּא מִן הַכֶּת שֶׁאֵין

חוטאין, ועוד, שהוא שליח, ואינו עושה
 אלא שליחותו: כי שמי בקרבנו. מחובר
 לראש המקרא, השמר מפניו כי שמי
 משותף בו. ורבותינו אמרו, זה מטטרו"ן,
 ששמו כשם רבו, מטטרו"ן בגימטריא
 שדי:

כב כי אם שמוע תשמע בקלו
 ועשית כל אשר אדבר
 ואיבתני את איביך וצרתני
 את צוריך:

אֲרִי אִם קִבֵּלָא תִקְבֵּל לְמִימְרָהּ וְתַעֲבֹד
 כָּל דְּאִמְלִל וְאֶסְנִי יָת סְנַאךָ וְאֶעִיק
 לְדַמְעִיקִין לָךְ:

וְצִרְתִּי. כְּתִרְגֹּמוֹ וְאֶעִיק:

כַּג כִּי יִלֵּךְ מִלְּאֲכִי לְפָנֶיךָ
 וְהִבִּיאֲךָ אֶל הָאֲמֹרִי וְהַחֲתִי
 וְהַפְרִזִי וְהַכְנַעֲנִי חֲחֹרִי
 וְהִיבֹוֶסִי וְהַכְחִידֵתִיו:

אֲרִי יִהְךָ מִלְּאֲכִי קִדְמָךָ וִיעֲלֶנְךָ לְוֹת

אֲמֹרָאִי וְחַתָּאִי וּפְרִיזָאִי וְכִנְעָנָאִי חֹאֲאִי
וַיְבוֹסָאִי וְאַשְׁצִנּוֹן:

כֹּד לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֱלֹהֵיהֶם וְלֹא

תַּעֲבֹדֵם וְלֹא תַעֲשֶׂה

כַּמַּעֲשִׂיהֶם כִּי הָרַם תְּהַרְסֵם

וְשִׁבַּר תִּשְׁבֵּר מִצִּבְתֵּיהֶם:

לֹא תִסְגֹּד לְטַעֲוֹתֵהוֹן וְלֹא תִפְלַחֲנוֹן

וְלֹא תַעֲבֹד כְּעֹבְדֵי־הוֹן אֲרִי פִגְרָא

תִּפְגְּרֵנוֹן וְתִבְרָא תִתֵּבַר קִמְתֵּהוֹן:

הרם תהרסם. לאותם אלהות:

מצבותיהם. אבנים שהם מציבין

להשתחוות להם:

כה וְעַבְדֶּתָם אֶת יְהוָה אֱלֹהֶיכֶם

וּבִרְךְ אֶת לַחֲמֶךָ וְאֶת מִימֶיךָ

וְהִסְרֹתִי מִחֲלָה מִקֶּרְבְּךָ: (ה)

וְתַפְלִחוּן קֶדֶם יי אֱלֹהֵכֶן וּבִרְךְ יְת

מִכָּלְךָ וְיֵת מִשְׁתֶּיךָ וְאַעֲדִי מִרְעִין

בִּישִׁין מִבִּינְךָ:

בו **שביעי** לא תהיה

משכּלה ועקרה בארץך את

מספר ימֶיךָ אִמֶּלֶא:

לא תהי מתכלא ועקרא בארעך ית

מנין יומֶיךָ אִשְׁלִים:

לא תהיה משכּלה. אם תעשה רצוני:

משכּלה. מפלת נפלים או קוברת את

בניה, קרויה משכּלה:

כֹּז אֶת אֵימַתִּי אֲשַׁלַּח לְפָנֶיךָ

וְהַמַּתִּי אֶת כָּל הָעָם אֲשֶׁר

תָּבֹא בָהֶם וְנָתַתִּי אֶת כָּל

אֲיִבֶיךָ אֵלַיִךְ עֶרְפָּה׃

יְת אֵימַתִּי אֲשַׁלַּח קִדְמָךְ וְאֶת־פָּר (נ"א

וְאֶשְׁגֵּשׁ) יְת כָּל עַמָּא דְאַתְּ אֲתִי לְאַגְחָא

בְּהוֹן וְאַמְסֵר יְת כָּל בְּעַלִּי דְבַבְךָ קִדְמָךְ

מִחֲזִירִי קִדְל׃

וְהַמֹּתִי. כְּמוֹ וְהַמֹּתִי, וְתַרְגֹּמוֹ וְאֶשְׁגֵּשׁ.

וכן כל תיבה שפועל שלה בכפל אות
אחרונה, כשתהפוך לדבר בלשון פעלתי,
יש מקומות שנוטל אות הכפולה ומדגיש
את האות ונוקדו במלאפו"ם, כגון
והמותי, מגזרת והמם גלגל עגלתו.
וסבותי, מגזרת וסבב בית אל. דלותי,
מגזרת דללו וחרבו. על כפים חקותיך,
מגזרת חקקי לב. את מי רצותי, מגזרת
רצץ עזב דלים. והמתרגם והמותי,
ואקטל, טועה הוא, שאלו מגזרת מיתה
היתה, אין ה"א שלה בפת"ח, ולא מ"ם

שְׁלַח מוֹדַגְשֶׁת, וְלֹא נִקּוּדָה מִלֵּאפוֹ"ם.
 אֲלֹא וְהִמַּתִּי כַגּוֹן וְהִמַּתָּה אֶת הָעַם הַזֶּה,
 וְהִתִּי"ו מוֹדַגְשֶׁת לְפִי שֶׁתִּבָּא בַּמָּקוֹם ב'־
 תוֹי"ן, הָאֶחָת נִשְׁרַשֶּׁת לְפִי שֶׁאֵין מִיתָה
 בְּלֹא תִי"ו, וְהָאֶחָרֶת מִשְׁמַשֶּׁת כְּמוֹ אִמְרָתִי,
 חֲטָאֲתִי, עֲשִׂיתִי. וְכֵן וְנִתַּתִּי, הִתִּי"ו
 מוֹדַגְשֶׁת, שֶׁהִיא בָּאָה בַּמָּקוֹם שְׁתִּימָה, לְפִי
 שֶׁהִיָּה צָרִיךְ שְׁלֶשֶׁה תוֹי"ן, שְׁתִּימָה לִיסוּד
 כְּמוֹ בַּיּוֹם תַּת ה', מִתַּת אֱלֹהִים הִיא,
 וְהַשְׁלִישִׁית לְשִׁמּוֹשׁ: עוֹרָף. שִׁינּוּסוֹ
 מִלְּפָנֶיךָ וַיִּהְיֶה כֹּךְ עֶרְפָּם:

בַּחֲשֹׁלְחֹתַי אֶת הַצִּרְעָה לְפָנֶיךָ

וְגִרְשָׁה אֶת הַחֹי אֶת הַכִּנְעֲנִי

וְאֶת הַחֹתִי מִלְּפָנֶיךָ:

וְאַשְׁלַח יָתְ עֲרַעֲרִיתָא קִדְמָךְ וּתְתַרְךָ יָתְ

חֹאֲרֵי יָתְ כִּנְעֲנָאִי וְיָתְ חֹתָאִי מִן קִדְמָךְ:

הַצִּרְעָה. מִן שֶׁרֶץ הָעוֹף, וְהִיטָה מִכָּה

אוֹתָם בְּעִינֵיהֶם, וּמִטִּילָה בָהֶם אֶרֶץ וְהֵם

מֵתִים. וְהַצִּרְעָה לֹא עֲבָרָה אֶת הִירְדֵּן:

וְהַחֹתִי וְהַכִּנְעֲנִי. הֵם אֶרֶץ סִיחֹון וְעֹג,

לְפִיכָךְ מִכָּל ז' אוֹמוֹת לֹא מִנָּה כֹּאן אֶלֶּא

אלו. וחוי, אף על פי שהוא מעבר הירדן

והלואה, שנו רבותינו במסכת סוטה, על

שפת הירדן עמדה וזרקה בהם מרה:

כט לא אֶגְרֹשְׁנוּ מִפְּנֵיךָ בְּשָׁנָה

אַחַת פֶּן תִּהְיֶה הָאָרֶץ שְׁמָמָה

וְרַבָּה עָלֶיךָ חֵית הַשָּׂדֶה:

לא אֶתְרַכְּנוּ מִן קֶדְמְךָ בְּשֵׁתָא חֲדָא

דִּילְמָא תִּהְיֶה אֶרְעָא צְדִיָּא וְתִסְגִּי עֲלֶיךָ

חֵיִת בְּרָא:

שממה. ריקנית מבני אדם, לפי שאתם
מעט ואין בכם כדי למלאות אותה: ורבה
עליך. ותרבה עליך:

לֹמַעַט מְעַט אֲגַרְשֵׁנוּ מִפְּנֶיךָ
עַד אֲשֶׁר תִּפְרָה וְנַחֲלָתָ אֶת
הָאָרֶץ:

זַעִיר זַעִיר אֲתַרְכֵּנוּן מִן קִדְמָךְ עַד
דְּתַסְגִּי וְתַחֲסֵן יְת אֶרְעָא:

עד אשר תפרה. תרבה, לשון פרי, כמו

פרו ורבו:

לא וְשִׁתִּי אֶת גְּבֻלְךָ מַיִם סוּף

וְעַד יָם פְּלִשְׁתִּים וּמִמְדְּבָר עַד

הַנָּהָר כִּי אֶתֶּן בְּיָדְכֶם אֶת

יְשֻׁבִי הָאָרֶץ וְהִרְשִׁיתֶמוּ

מִפְּנֵיךָ:

וְאֲשׁוּי יָת תְּחִוֶּמְךָ מִיָּמָא דְסוּף וְעַד

יָמָא דְפְלִשְׁתָּאִי וּמִמְדְּבָרָא עַד פֶּרֶת

אֶרֶץ אֲמֶסֶר בְּיַד־כּוֹן יָת יְתִבִּי אֶרְעָא

וְתִתְּרַכְנוּן מִן קִדְמָךְ:

וַשְׁתִּי. לְשׁוֹן הַשְּׁתָּה, וְהַתִּי"ו מוֹדַגְשֶׁת

מִכְּנִי שֶׁבָּאָה תַּחַת שְׁתִּים, שְׁאִין שִׁיתָה בְּלֹא

תִּי"ו, וְהָאֶחָת לְשִׁמוּשׁ: עַד הִנָּהֹר. פֶּרֶת:

וְגִרְשָׁתְמוֹ. וְתִגְרִשֶׁם:

לֵב לֹא תִכְרֹת לָהֶם וְלֹא לַהֲיֵיהֶם

בְּרִית:

לֹא תִגְזֹר לְהוֹן וְלִטְעוֹתֶהוּן קָיָם:

לֵב לֹא יֵשְׁבוּ בְּאַרְצֶךָ פֶּן

יַחֲטִיאוּ אֶתְךָ לִי כִּי תַעֲבֹד

אֶת אֱלֹהֵיהֶם כִּי יִהְיֶה לְךָ

לְמוֹקֵשׁ: (ה)

לֹא יִתְּבוֹן בְּאַרְעֶךָ דִּלְמָא יַחֲבֹן יִתְךָ

קִדְמֵי אֲרִי תִפְלַח יִתְ טַעֲוִתְהוֹן אֲרִי

יִהוֹן לְךָ לְתַקְלָא:

כִּי תַעֲבֹד וְגו'. הרי אלו כי משמשין

במקום אשר, וכן בכמה מקומות, וזהו

לשון אי, שהוא אחד מד' לשונות שהכי

משמש, וגם מצינו בהרבה מקומות אם

משמש בלשון אשר, כמו ואם תקריב

מנחת בכורים, שהיא חובה:

שמות פרק כד

א וְאֵל מִשָּׁה אָמַר עֲלֵה אֵל

יְהוָה אֶתָּה וְאַהֲרֹן נָדָב

וְאַבְיָהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי

יִשְׂרָאֵל וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מֵרַחֵק:

וּלְמִשָּׁה אָמַר סֵק לִקְדָּם יְיָ אֶת וְאַהֲרֹן

נָדָב וְאַבְיָהוּא וְשִׁבְעִין מִסְבֵּי יִשְׂרָאֵל

וְתִסְגְּדוּן מֵרַחֲתִיק:

וּאֵל מִשָּׁה אָמַר. פֶּרֶשָׁה זֹו נֹאמְרָה קוֹדֶם
עֲשֵׂרֶת הַדְּבָרוֹת, וּבִד' בְּסִיּוֹן נֹאמְרָה לֹו
עֲלָה:

ב וְנִגַּשׁ מִשָּׁה לְבִדּוֹ אֵל יְהוָה
וְהֵם לֹא יִגַּשׁוּ וְהָעָם לֹא יַעֲלוּ
עֲמֹו:

וַיִּתְקַרֵּב מִשָּׁה בְּלַחֲדוּתָהּ לְקֶדֶם יי
וְאֲנֹו לֹא יִתְקַרְּבוּ וְעַמָּא לֹא יִסְקוּן
עֲמָה:

וַנִּגַּשׁ מֹשֶׁה לְבָדּוֹ. אֶל הָעֶרְפֹּל:

ג וַיָּבֹא מִנְּשָׁה וַיִּסְפֹּר לָעָם אֶת

כָּל דְּבָרֵי יְהוָה וְאֵת כָּל

הַמִּשְׁפָּטִים וַיַּעַן כָּל הָעָם קוֹל

אֶחָד וַיֹּאמְרוּ כָּל הַדְּבָרִים

אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה:

וְאֵתָא מִנְּשָׁה וַאֲשַׁתְּעִי לְעֲמָא יֵת כָּל

פְּתַגְמִיָּא דִּי וִית כָּל דִּינִיָּא וְאֵתִיב כָּל

עֲמָא קָלָא חַד וַאֲמָרוּ כָּל פְּתַגְמִיָּא דִּי

מִלִּיל יִי נַעֲבֹד:

וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם. בּוֹ בִּיּוֹם: אֵת כָּל
 דְּבָרֵי ה' . מִצּוֹת, פְּרִישָׁה, וְהַגְבָּלָה: וְאֵת כָּל
 הַמִּשְׁפָּטִים. ז' מִצּוֹת שֶׁנִּצְטְווּ בְּנֵי נָח,
 וְשֶׁבֶת, וְכַבּוּד אֲב וְאִם, וּפְרָה אֲדוֹמָה,
 וְדִינִין, שֶׁנִּיתְּנוּ לָהֶם בְּמִרְיָה:

ד וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֵת כָּל דְּבָרֵי
 יְהוָה וַיַּשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וַיָּבֹן
 מִזְבֵּחַ תַּחַת הָהָר וַשְּׂתִים
 עֲשָׂרָה מִצְבָּח לְשָׁנִים עָשָׂר

שְׁבִיטִי יִשְׂרָאֵל:

וְכַתֵּב מֹשֶׁה יֵת כָּל פֶּתַח מִיָּא דִּי

וְאַקְדָּם בְּצִפּוֹרָא וּבְנָא מְדַבְּחָא בְּשִׁפּוּלִי

טוֹרָא וְתִרְתָּא עֲשִׂרִי קָמֵן לְתִרִי עֵסֶר

שְׁבִיטִיא דִּישְׂרָאֵל:

וִיכְתוּב מֹשֶׁה. מִבְּרֵאשִׁית וְעַד מֵתָן תּוֹרָה,

וְכַתֵּב מִצּוֹת שְׁנַצֵּטוּן בְּמִרְה: וִישְׁכֻם

בְּבִקָּר. בַּחֲמֵשָׁה בְּסִיּוֹן:

הַיִּשְׁלַח אֶת נְעָרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל

וַיַּעֲלוּ עֲלֹת וַיִּזְבְּחוּ זִבְחִים

שְׁלָמִים לַיהוָה פָּרִים:

וַשִּׁלַּח יָת בּוֹכְרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲסִיקוּ

עֲלוֹן וְקָרִיבוּ נִכְסֵי קוֹדֶשִׁין קֹדֶם יְיָ

תּוֹרִין:

אֵת נְעָרֵי. הַבְּכוֹרוֹת:

וַיִּקַּח מִנְּשָׁה חֲצִי הָדָם וַיֵּשֶׁם

בְּאַגָּנֹת וַחֲצִי הָדָם זָרֵק עַל

הַמִּזְבֵּחַ:

וְנָסִיב מִשָּׁה פִּלְגֹּת דָּמָא וְשׁוּי

בְּמִזְרְקָא וּפִלְגֹּת דָּמָא זֶרֶק עַל

מִדְּבַחָא:

וַיִּקַּח מִשָּׁה חֲצִי הַדָּם. מִי חֲלָקוֹ, מִלֵּאךְ

בֹּא וְחֲלָקוֹ: בִּאֲגָנוֹת. שְׁתֵּי אֲגָנוֹת, אֶחָד

לְחֲצִי דָם עֹלָה, וְאֶחָד לְחֲצִי דָם שְׁלָמִים,

לְהַזֹּת אוֹתָם עַל הָעֵם. וּמִכָּאן לְמַדּוֹ

רְבוּתֵינוּ, שֶׁנִּכְנָסוּ אֲבוֹתֵינוּ לְבְרִית בְּמִיכָה

וְטָבִיכָה וְהַזֹּאת דָּמִים, שֶׁאֵין הַזֹּאה בְּלֹא

טָבִיכָה:

ז וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא

בְּאָזְנֵי הָעָם וַיֹּאמְרוּ כֹל אֲשֶׁר

דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע:

וַנְּסִיב סִפְרָא דְקִימָא וַקְרָא קָדָם עַמָּא

וַאֲמָרוּ כֹל דִּי מַלִּיל יִי נַעֲבִיד וְנִקְבִּל:

ספר הברית. מבראשית ועד מתן תורה,

ומצות שנצטוו במרה:

ח וַיִּקַּח מִנְּשָׂה אֶת הַדָּם וַיִּזְרֹק

עַל הָעָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה דָם

הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה

עִמָּכֶם עַל כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה:

וְנָסִיב מִשָּׁה יָת דָּמָא וְזָרַק עַל מַדְבַּחַא

לְכַפֵּרָא עַל עֲמָא וְאָמַר הָא דִּין דָּם

קִימָא דְגִזֹּר יֵי עֲמֻכּוֹן עַל כָּל פְּתַגְמִיָּא

הָאֵלֶּין:

וּיִזְרוּק. עֲנִין הַזֹּאת, וְתַרְגּוּמוֹ זָרַק עַל

מַדְבַּחַא לְכַפֵּרָא עַל עֲמָא:

ט וַיַּעַל מִשָּׁה וְאֶהְרֹן נָדַב

וְאַבִּיהוּא וְשִׁבְעִים מִזְקְנֵי
יִשְׂרָאֵל:

וּסְלִיק מִשָּׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וְאַבִּיהוּא
וְשִׁבְעִין מִסָּבִי יִשְׂרָאֵל:

וַיֵּרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
וְתַחַת רִגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה לְבָנֹת
הַסַּפִּיר וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לְטָהָר:
וַחֲזוּ יְת יִקָּר אֱלֹהֵא דִּישְׂרָאֵל וְתַחוֹת
כְּרִסָּא יִקָּרָה כְּעוֹבַד אָבִן טָבָא וּכְמַחֲזִי

שְׁמִיָּא לְבָרִירוֹ:

ויראו את אלהי ישראל. נסתכלו והציצו
ונתחייבו מיתה, אלא שלא רצה הקב"ה
לערבב שמחת התורה, והמתין לנדב
ואביהוא עד יום חנוכת המשכן, ולזקנים
עד ויהי העם כמתאוננים וגו' ותבער במ
אש ה' ותאכל בקצה המחנה, בקצינים
שבמחנה: כמעשה לבנת הספיר. היא
היתה לפניו בשעת השעבוד, לזכור צרתן
של ישראל שהיו משועבדים במעשה
לבנים: וכעצם השמים לטהר. משנגאלו

היה אור וחדוה לפניו: וכעצם. כתר־גומו

לשון מראה: לטהר. לשון ברור וצלול:

יֵא וְאֵל אֲצִילִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא

שָׁלַח יָדוֹ וַיַּחֲזוּ אֶת הָאֱלֹהִים

וַיֵּאָכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ: (ה)

וְלִרְבִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה נִזְקָא

וַיַּחֲזוּ יָת יִקְרָא דִּי וְהוּ חָדָן בְּקִרְבֵּי־הוּ

דַּאֲתִקְבְּלוּ בְּרַעְוָא כְּאֵלּוּ אֲכָלִין וְשָׁתִין:

ואל אצילי. הם נדב ואביהוא והזקנים:

לֹא שִׁלַּח יָדוֹ. מִכֹּל שֶׁהָיוּ רְאוּיִים
 לְהִשְׁתַּלַּח בָּהֶם יָד: וַיַּחֲזֹז אֶת הָאֱלֹהִים.
 הָיוּ מִסְתַּכְּלִין בּוֹ בִּלְבָב גַּם, מִתּוֹךְ אֲכִילָה
 וּשְׁתִּיָּה, כִּךְ מִדְּרֹשׁ תִּנְחֹמָא. וְאוֹנֵקְלוֹס
 לֹא תִרְגֵּם כֵּן, אֲצִילִי, לְשׁוֹן גְּדוּלִּים, כִּמוֹ
 וּמֵאֲצִילִיהָ קִרְאָתִיךָ, וַיֵּאצֵּל מִן הָרוּחַ, שֶׁשֶׁ
 אֲמוֹת אֲצִילָה:

יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה עֲלֶיךָ
 אֲלִי הִתְרַחַּץ וְהָיָה שָׁם וְאַתָּה
 לִךְ אֶת לֶחֶת הָאָבִן וְהִתְוַרַּח

וְהַמִּצְוָה   אֲשֶׁר   כָּתַבְתִּי

לְהוֹרֹתָם:

וַאֲמַר יי לְמֹשֶׁה סֵק לְקַדְמִי לְטוֹרָא

וַהֲוִי תָמֵן וְאַתָּן לָךְ יֵת לִוְיִי אֲבִנָא

וְאוֹרִיתָא   וְתִפְקֹדְתָא   דְּכַתְּבִית

לְאַלּוּפֵיהוֹן:

וַיֹּאמֶר ה' אֵל מֹשֶׁה. לְאַחַר מִתֵּן תּוֹרָה:

עֲלֵה אֵלַי הַהֲרָה וְהִיָּה שֵׁם. מ' יוֹם: אֵת

לַחַת הָאֵבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר

כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם. כֹּל שֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשׁ

עשרה מצות בכלל עשרת הדברות הן.

ורבינו סעדיה פירש באזהרות שיסד, לכל

דבור ודבור מצות התלויות בו:

וַיִּקְרָא מֹשֶׁה וַיְהוֹשִׁיעַ מִשְׁרָתוֹ

וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל הַר הָאֱלֹהִים:

וַקָּם מֹשֶׁה וַיְהוֹשִׁיעַ מִשְׁמִשְׁנָה וּסְלִיק

מֹשֶׁה לְטוֹרָא דְאַתְגָּלִי עֲלוֹהִי יִקְרָא

דִּי:

ויקם משה ויהושע משרתו. לא ידעתי

מה טיבו של יהושע כאן, ואומר אני

שֶׁהִיָּה הַתְּלִמִּיד מְלוּזָה לְרַב עַד מְקוֹם
 הַגְּבֻלָּת תַּחֲזוּמֵי הָהָר, שְׂאִינוּ רִשְׁאֵי לִיכֹךְ
 מִשֵּׁם זֶה־לָּאָה, וּמִשֵּׁם וַיַּעַל מֹשֶׁה לְבַדּוֹ אֶל
 הָר הָאֱלֹהִים, וַיְהִי־שֹׁשֶׁע נֹטָה שֵׁם אֱהֹלֹ
 וַנִּתְעַכֵּב שֵׁם כָּל מִ' יוֹם, שֶׁכֵּן מִצִּינוּ כִּשְׂרִיד
 מֹשֶׁה, וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת קוֹל הָעַם בִּרְעָה,
 לְמַדְנוּ שֶׁלֹּא הִיָּה יְהוֹשֻׁעַ עִמָּהֶם:

יֵד וְאַל הַזִּקְנִים אָמַר שֶׁבּוּ לָנוּ
 בְּזָה עַד אֲשֶׁר נָשׁוּב אֲלֵיכֶם
 וְהִנֵּה אֲחֵרֶן וְחֹר עִמָּכֶם מִי

בַּעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ אֶל־הֶם:

וְלִסְבִּיא אֶמַר אֲוִרִיכּוּ לָנָא הֲכֵא עַד

דְּנָתוּב לְוִתְכוּן וְהָא אֶהְרֵן וְחֹר עִמְכוּן

מִן דְּאִית לָהּ דִּינָא יִתְקַרֵּב לְקַדְמֵיהוֹן:

וְאֵל הַזְקֵנִים אֶמַר. בְּצֵאתוּ מִן הַמַּחֲנֶה:

שִׁבּוּ לָנוּ בַּזָּה. וְהִתְעַכְּבוּ כֹאן עִם שְׂאֵר

הָעָם בַּמַּחֲנֶה, לְהִיזֹת נְכוּנִים לְשִׁפּוּט לְכָל

אִישׁ רִיבּוֹ: חֹזֵר. בְּנֵה שֶׁל מְרִים הִיָּה, וְאֲבִיו

כָּלֵב בֶּן יִפְנֶה, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּקַּח לוֹ כָּלֵב אֶת

אֶפְרַת וְתָלָד לוֹ אֶת חֹזֵר, אֶפְרַת זֶה מְרִים,

כדאיתא בסוטה: מי בעל דברים. מי שיש

לו דין:

טו **מפטיר** ויעל משה

אל ההר ויכם הענן את ההר:

וסלק משה לטורא וחפא עננא ית

טורא:

טז וישכון בבוד יהוה על הר

סיני ויכסוהו הענן ששט ימים

וַיִּקְרָא אֵל מִנְּשָׁה בַּיּוֹם

הַשְּׁבִיעִי מִתּוֹךְ הָעֲנָן:

וַיֹּאמֶר יְקֹרֵא דִּי עַל טוֹרָא דְּסִינֵי

וַחֲפָהּ עֲנָנָא שְׁתָּא יוֹמִין וַיִּקְרָא לְמִנְּשָׁה

בַּיּוֹמָא שְׁבִיעָאָה מִגּוֹ עֲנָנָא:

וַיִּכְסְהוּ הָעֲנָן. רַבּוּתֵינוּ חוֹלְקִים בַּדָּבָר, יֵשׁ

מֵהֶם אוֹמְרִים אֵלּוּ שָׁשָׁה יָמִים שִׁמְרָאשׁ

חֹדֶשׁ: וַיִּכְסְהוּ הָעֲנָן. לָהֶר: וַיִּקְרָא אֵל

מִנְּשָׁה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי. לֹאמַר עֲשֵׂרָת

הַדְּבָרוֹת, וּמִשָּׁה וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֹזְמָדִים,

אלא שחלק הכתוב כבוד למשה. ויש
 אומרים, ויכסהו הענן למשה ו' ימים,
 לאחר עשרת הדברות, והם היו בתחלת מ'
 יום שעלה משה לקבל הלוחות, ולמדך
 שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה
 ששה ימים:

וּמִרְאֵה כְּבוֹד יְהוָה כָּאֵשׁ
 אֲכָלָת בְּרָאשׁ הָהָר לְעֵינֵי בְנֵי
 יִשְׂרָאֵל:

וַחֲיִזּוּ יִקְרָא דִּי כְחִיזּוּ אִשָּׁא אַכְּלָא

בְּרִישׁ טוֹרָא לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

יח וַיָּבֹא מִנְּשָׁה בְּתוֹךְ הָעֵנָן

וַיַּעַל אֶל הַחֹר וַיְהִי מִנְּשָׁה בַחֹר

אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה:

(פכפ)

וַעַל מִנְּשָׁה בְּגוֹ עֲנָנָא וּסְלִיק לְטוֹרָא

וַהֲוָה מִנְּשָׁה בְּטוֹרָא אַרְבָּעִין יָמִין

וְאַרְבָּעִין לַיְלָוֹן:

בתוך הענן. ענן זה כמין עשן הוא, ועשה

לו הקב"ה למשה שביכל בתוכו: